

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ

**КОЛЕДЖ ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА «КИЇВСЬКА МУНІЦИПАЛЬНА
АКАДЕМІЯ ТАНЦЮ ІМЕНІ СЕРЖА ЛИФАРЯ»**

(КМАТ ІМЕНІ СЕРЖА ЛИФАРЯ)

УХВАЛЕНО

Рішенням Вченої ради
Коледжу хореографічного мистецтва
«КМАТ імені Сержа Лифаря»

Протокол № 5 від 26.06.2026 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Коледжу хореографічного
мистецтва «КМАТ імені Сержа
Лифаря»

Вячеслав КОЛОМІЄЦЬ

26 червня 2026 року

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

РОБОЧА ПРОГРАМА

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Галузь знань: В Культура мистецтво та гуманітарні науки

Спеціальність: В6 Перформативні мистецтва

Київ – 2026

Обговорено та рекомендовано до використання у освітньому процесі на засіданні кафедри теоретичних дисциплін (протокол № 7 від 25.06.2026 р.).

Обговорено та рекомендовано до використання у освітньому процесі на засіданні Навчально-методичної ради КМАТ імені Сержа Лифаря (протокол № 6 від 24.06.2026 р.).

Укладач: Неділько В.В. старший викладач кафедри теоретичних дисциплін, викладач-методист КМАТ імені Сержа Лифаря.

Викладач: Неділько В.В. старший викладач кафедри теоретичних дисциплін, викладач-методист КМАТ імені Сержа Лифаря.

Історія України. Робоча програма освітнього компонента першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Уклад.: Неділько В.В. – К.: КМАТ імені Сержа Лифаря, 2026 р.

© КМАТ імені Сержа Лифаря, 2026

ЗМІСТ

1. Опис освітнього компоненту	4
2. Мета та завдання освітнього компоненту	5
3. Програма освітнього компоненту.....	8
4. Структура освітнього компоненту.....	62
5. Теми практичних занять.....	63
6. Теми семінарських занять.....	64
7. Теми для самостійного опрацювання.....	64
8. Індивідуальні та самостійні завдання	65
9. Методи та форми навчання	65
10. Методи та форми контролю	65
11. Оцінювання результатів навчання.....	67
12. Питання до екзамену.....	68
13. Методичне забезпечення	71
14. Рекомендована література.....	72

1. Опис освітнього компоненту

Найменування показників	Галузь знань, ступінь вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни
		Денна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3	Галузь знань В Культура мистецтво та гуманітарні науки	Нормативна
	Спеціальність В6 Перформативні мистецтва	Рік підготовки:
		1-й
		Семестр
Загальна кількість годин –90		I- й
	Перший (бакалаврський рівень)	Лекції
		24 год.
		Практичні
		24 год.
		Семінарські
		6 год.
		Лабораторні
		-
		Самостійна робота
		36 год.
	Індивідуальні завдання	
	-	
	Вид контролю: екзамен, I-й семестр	

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання - 60% / 40%.

2. Мета та завдання освітнього компоненту.

Мета освітнього компоненту:

Метою цього освітнього компоненту є створення передумов для свідомої орієнтації молодшої людини в умовах сучасного суспільства, формування активної громадянської та соціальної позиції, а також підвищення рівня загальної, комунікативної й професійної культури. Програма покликана сприяти успішній соціалізації здобувачів освіти, їхньому залученню до соціально-політичних та економічних процесів, а також забезпечити базу для подальшої професійної діяльності.

Особливий наголос робиться на вивченні розвитку української освіти та науки в широкому європейському контексті, формуванні національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду й активної громадянської позиції, а також на вихованні почуття власної гідності через осмислення морального та соціального досвіду попередніх поколінь.

Завдання освітнього компоненту:

Досягнення поставленої мети забезпечується через низку завдань, серед яких основними є:

Формування цілісного уявлення про історичні факти, події, процеси й тенденції в Україні та світі, заснованого на:

- усвідомлені цінності людського життя;
- розумінні досвіду українського державотворення;
- підтримці ідеї єдності та соборності української нації;
- визнанні впливу європейських культурних і правових традицій на суспільний розвиток України;
- утвердженні національних інтересів, суверенітету й недоторканності території держави в межах глобального історичного процесу.

Розвиток умінь історично, критично та творчо мислити, бачити логіку історичного розвитку, орієнтуватися в актуальних викликах сучасної України й світу та вмінні аналізувати їхні причини й наслідки.

В умовах сучасних військово-політичних, інформаційних та інших загроз особливої значущості набуває виховання у громадян, передусім молодого покоління, усвідомлення важливості національних інтересів та особистої відповідальності за захист суверенітету й територіальної цілісності держави. Постійні виклики, що постають перед Україною, вимагають високого рівня патріотичної зрілості, готовності діяти в інтересах суспільства та держави, а також розуміння того, що безпека країни залежить не лише від збройних структур, а й від активної позиції кожного громадянина.

Формування такого усвідомлення неможливе без системної державної політики, спрямованої на розвиток національної ідентичності, підтримку

громадянської свідомості та протидію деструктивним інформаційним впливам. У час, коли інформаційна війна є невід'ємним елементом сучасних конфліктів, критичне мислення, стійкість до маніпуляцій та здатність розпізнавати загрози стають важливими складовими патріотичного виховання.

Водночас обов'язковою умовою формування зрілого громадянина є залучення здобувачів освіти до духовних і культурних надбань українського народу та інших етносів, що проживають в Україні. Знайомство з історичними традиціями, культурними практиками, народними мистецькими формами та спільними цінностями зміцнює відчуття приналежності до національної спільноти й водночас сприяє повазі до культурного різноманіття.

Підтримка становлення високого рівня політичної й правової культури, формування громадянської відповідальності й поваги до державних символів України у взаємозв'язку з національними та загальнолюдськими цінностями.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі освіти повинні:

Знати:

- основні періоди історії України;
- ключові особливості кожного історичного періоду, їх спільні та відмінні риси;
- роль історичних подій і процесів у становленні української державності та формуванні нації;
- взаємозв'язок української історії з загально європейськими та світовими історичними процесами.

Вміти:

- досліджувати історію України важливо як у вимірі формування окремого народу та його державності, а також у контексті європейських і світових історичних процесів;
- визначати основні етапи історичного розвитку України і всебічно оцінювати ключові події різних періодів;
- застосовувати уроки минулого для розуміння сучасних політичних та соціальних явищ;
- спрогнозувати можливі шляхи розвитку суспільно-політичної ситуації в Україні, спираючись на закономірності історичного процесу;
- використовувати історичні знання для обґрунтованої участі у громадському житті та формування власної громадянської позиції.

Відповідно до освітньої програми, вивчення освітнього компоненту «Історія України» спрямоване на формування у здобувачів освіти історичної компетентності, критичного мислення, здатності до самостійного аналізу та

оцінки соціально-політичних процесів, а також розвитку умінь застосовувати знання історії для прогнозування та активної участі у сучасному житті держави.

Опанування освітнім компонентом сприяє формуванню наступних **спеціальних (фахових) компетентностей:**

ЗК01. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК02. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

Програмні результати навчання:

ПР01. Визначати взаємозв'язок цінностей громадянського суспільства із концепцією сталого розвитку України.

ПР02. Розуміти моральні норми і принципи та вміти примножувати культурні, наукові цінності і досягнення суспільства в процесі діяльності.

Результати навчання, що забезпечує опанування освітнього компоненту «Історія України»:

Усвідомлювати взаємозв'язок цінностей громадянського суспільства з концепцією сталого розвитку України, розуміти, яку роль відіграє історичний досвід та сучасні соціально-політичні процеси у створенні стабільного та демократичного суспільства.

Дотримуватися моральних норм і етичних принципів, сприяти розвитку культурних, наукових і соціальних надбань суспільства в професійній та громадській діяльності, проявляючи відповідальність, патріотизм і високу етичну поведінку.

Вільно спілкуватися державною мовою усно та письмово з професійних та ділових питань, аргументовано висловлювати власну позицію, вести дискусії та брати участь у суспільно-політичному житті країни.

На вивчення освітнього компоненту відводиться 90 годин, 3 кредити ЄКТС.

3. Програма освітнього компоненту

Освітній блок «Історія України» (давні та середньовічні періоди)

Тема 1. Вступ до курсу: предмет, завдання, значення історії України та основи періодизації історичних процесів.

Історія України як навчальна дисципліна і галузь наукового знання вивчає процес формування та розвитку українського народу, його культури, державності й суспільних відносин від найдавніших часів до сучасності. Вона ґрунтується на аналізі різноманітних історичних джерел і використовує наукові методи для відтворення минулого в усій його складності та багатовимірності. Предметом історії України є історичний розвиток українських земель і населення, еволюція соціальних структур, політичних інститутів, економічних відносин, духовного життя та взаємодія України з іншими народами і цивілізаціями. Сучасна історична наука розглядає минуле не лише через призму подій і діяльності правителів, а й через повсякденне життя людей, формування ідентичностей, роль культури, мови, пам'яті та досвіду різних соціальних груп.

Основними завданнями курсу історії України є формування цілісного уявлення про історичний шлях українського народу, розвиток навичок критичного аналізу історичних фактів і джерел, розуміння причинно-наслідкових зв'язків історичних процесів, а також виховання громадянської відповідальності та національної свідомості. Вивчення історії сприяє усвідомленню місця України у світовому історичному процесі та допомагає зрозуміти сучасні політичні, соціальні й культурні виклики. В умовах інформаційних війн і спроб маніпуляції минулим історія України набуває особливого значення як засіб збереження історичної пам'яті, протидії міфам і дезінформації, а також як важливий елемент національної безпеки й самоідентифікації суспільства.

Для впорядкування історичного матеріалу використовується періодизація — науковий поділ історичного процесу на окремі етапи відповідно до ключових змін у суспільстві, економіці, політиці та культурі. Періодизація дозволяє побачити логіку розвитку історії, хоча вона не є остаточною і може змінюватися залежно від наукових підходів та нових досліджень. У загальному вигляді історію України поділяють на давню добу, пов'язану з первісним суспільством і античними державами Північного Причорномор'я, середньовіччя з формуванням державності Київської Русі та подальшими політичними трансформаціями, ранньомодерний період козацької доби, модерний час формування української нації в межах імперій

та новітню історію, що охоплює події ХХ–ХХІ століть, боротьбу за незалежність і розвиток суверенної України. Таким чином, історія України постає як безперервний і складний процес, знання якого є необхідною умовою розуміння сучасності та відповідального формування майбутнього.

Запитання для самоперевірки:

1. Що вивчає історія України як наука і як освітній компонент?
2. Який зміст поняття «предмет історії України»?
3. Які основні завдання курсу історії України?
4. У чому полягає значення історії України для сучасного українського суспільства?
5. Чому історичні знання є важливими в умовах інформаційних війн і суспільних криз?
6. Що таке періодизація історичного процесу та з якою метою вона використовується?
7. Які критерії можуть бути покладені в основу періодизації історії України?
8. Які основні періоди історії України виділяють у загальній науковій схемі?
9. Чому жодна періодизація історії не є остаточною і незмінною?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про предмет, завдання та значення історії України для особистості та суспільства.
2. Хронологічна схема: створіть схему основних періодів історії України: давня історія, середньовіччя, рання нова доба, новий час, новітня історія. Для кожного періоду вкажіть ключові характеристики та основні події.
3. Аналіз понять: поясніть, що таке «національна самосвідомість», «державність» та «громадянське суспільство», і як ці поняття пов'язані з вивченням історії України.
4. Порівняння: наведіть приклади того, як періодизація допомагає краще зрозуміти історичні процеси та події.
5. Творче завдання: напишіть коротке есе (5–7 речень) на тему: «Чому важливо вивчати історію України у сучасному суспільстві».
6. Практична робота з джерелами: виберіть одну історичну подію з будь-якого періоду і складіть короткий опис із зазначенням причини та наслідку.
7. Рефлексія: визначте, які знання з історії допомагають оцінювати сучасні події в Україні та світі.
8. Словник термінів: складіть список ключових понять теми: «історія», «предмет історії», «періодизація», «державність», «громадянське суспільство», «національна свідомість», і дайте коротке визначення кожного.

9. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Чи можна вивчати історію лише як хронологію подій, чи важливіші причинно-наслідкові зв'язки?».

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Геродот. Історія в 9 книгах. Кн. IV. Мельпомена. Переклад, передмова та примітки А.О.Білецького. – К., 1993.
3. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.

Додаткові

1. Смолій В. А. Історія України: Давні часи та середньовіччя / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Освіта, 2001. – 270 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 2. Найдавніші цивілізації на території сучасної України.

Найдавніші цивілізації на території сучасної України формувалися впродовж тисячоліть і стали важливою складовою загальноєвропейського та світового цивілізаційного процесу. Уже в добу палеоліту на українських землях існували стоянки первісних людей, що свідчить про раннє заселення цієї території. Проте перші ознаки цивілізаційного розвитку пов'язані з переходом до осілого способу життя, землеробства й скотарства в епоху неоліту.

Однією з найяскравіших давніх цивілізацій на території України була трипільська культура, що існувала у IV–III тис. до н. е. на Правобережжі Дніпра, Подністрів'ї та Побужжі. Її носії займалися орним землеробством, розводили худобу, будували великі поселення протомістського типу, виготовляли високохудожню кераміку з характерним орнаментом. Трипільська культура демонструє високий рівень соціальної організації та духовного життя, що дозволяє вважати її однією з найрозвиненіших землеробських цивілізацій свого часу у Східній Європі.

У I тис. до н. е. степові простори Півдня України стали ареною розвитку кочових цивілізацій. Найвідомішими серед них були кіммерійці, скіфи та сармати. Скіфська цивілізація, що досягла розквіту у VII–III ст. до н. е., поєднувала кочове скотарство з елементами осілого землеробства, розвинутою військовою справою та унікальним мистецтвом «звіриного

стилю». Скіфи створили власні політичні об'єднання й відігравали важливу роль у міжнародних контактах між Сходом і Заходом.

Важливе місце в історії найдавніших цивілізацій України посідають античні грецькі міста-держави, засновані у VII–V ст. до н. е. на узбережжі Чорного моря. Ольвія, Херсонес, Пантікапей та інші поліси стали центрами торгівлі, ремесел, поширення писемності, античної культури й політичних традицій. Вони підтримували тісні зв'язки з місцевим населенням, сприяючи культурному обміну та економічному розвитку регіону.

Таким чином, територія сучасної України з найдавніших часів була простором взаємодії різних цивілізацій — осілих землеробських, кочових і міських античних. Їхній досвід господарювання, соціальної організації та культури став важливим підґрунтям для подальшого історичного розвитку українських земель і формування наступних історичних спільнот.

Запитання для самоперевірки:

1. Які природно-географічні умови сприяли формуванню найдавніших цивілізацій на території України?
2. Які основні ознаки цивілізаційного розвитку з'явилися в неолітичну добу?
3. У чому полягає історичне значення трипільської культури?
4. Які риси господарства та суспільного життя були характерні для носіїв трипільської культури?
5. Які кочові цивілізації існували у степах Південної України в I тис. до н. е.?
6. У чому полягала специфіка культури та мистецтва скіфів?
7. Коли і з якою метою виникли античні грецькі міста-держави на Північному Причорномор'ї?
8. Яку роль відігравали античні поліси у розвитку торгівлі та культурних зв'язків регіону?
9. Чому територію сучасної України можна вважати зоною взаємодії різних цивілізацій у давнину?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про основні періоди розвитку людства на території України: палеоліт, мезоліт, неоліт, бронзова та залізна доби.
2. Хронологічна схема: створіть схему розвитку найдавніших цивілізацій на території України з приблизними датами та ключовими особливостями кожного періоду.
3. Дослідження трипільської культури: підготуйте повідомлення або презентацію про побут, мистецтво, релігійні вірування та ремесла трипільців.

4. Аналіз археологічних джерел: виберіть один археологічний об'єкт (курган, поселення, посуд або прикрасу) і опишіть його значення для вивчення давньої історії України.
5. Порівняння культур: порівняйте життя трипільців і скіфів, зазначте подібності та відмінності у побуті, соціальній організації та матеріальній культурі.
6. Рефлексія: напишіть короткий текст (5–7 речень) про те, як вивчення найдавніших цивілізацій допомагає зрозуміти сучасну культуру та історію України.
7. Словник термінів: складіть список ключових понять теми: «палеоліт», «неоліт», «трипільська культура», «скіфи», «курган», «бронзова доба», «залізна доба», і дайте коротке визначення кожного.
8. Хронологічна вправа: впорядкуйте наведені події за хронологією: поява перших осілих поселень, розквіт трипільської цивілізації, поява скіфів, використання заліза.
9. Дискусійне завдання: підготуйте відповідь на питання: «Що важливіше для розвитку цивілізації: природні умови чи соціальна організація людей?».

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Геродот. Історія в 9 книгах. Кн. IV. Мельпомена. Переклад, передмова та примітки А.О.Білецького. – К., 1993.
3. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
4. Повість минулих літ// Літопис Руський. –К., 1989-1990.
5. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
6. Баран В. Давні слов'яни. В. Баран. Україна крізь віки. В 15 т. – Т.3. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 335 с.
7. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
8. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
9. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.

Додаткові

1. Смолій В. А. Історія України: Давні часи та середньовіччя / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Освіта, 2001. – 270 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 3. Походження слов'ян і процес їхнього розселення.

Походження слов'ян є складним і дискусійним питанням історичної науки, що поєднує дані археології, лінгвістики, антропології та писемних джерел. Більшість сучасних дослідників вважає, що формування слов'янського етносу відбувалося у I тис. н. е. на території Центрально-Східної Європи, зокрема в межиріччі Вісли, Дніпра та Прип'яті. Саме тут склалася спільність племен, об'єднаних спільною мовою, подібною матеріальною культурою та формами господарювання.

Археологічними культурами, які пов'язують з ранніми слов'янами, є зарубинецька, пшеворська, київська та черняхівська культури. Вони характеризувалися переважно осілим способом життя, розвитком землеробства, скотарства й ремесел, використанням залізних знарядь праці та простотою соціальної організації. Слов'яни жили невеликими громадами, не мали чітко вираженої майнової нерівності, а важливі рішення ухвалювалися на народних зборах.

Перші писемні згадки про слов'ян з'являються у візантійських та римських джерелах VI ст., де вони відомі під назвами венеди, склавини та анти. Ці племінні об'єднання вже займали значні простори на північ від Дунаю і активно взаємодіяли з Візантійською імперією, беручи участь у військових походах і переселенських процесах. Саме в цей період розпочався активний процес розселення слов'ян, відомий як Велике слов'янське розселення.

Причинами слов'янської міграції були демографічне зростання, пошук нових орних земель, кліматичні зміни, а також тиск кочових народів і ослаблення Римської імперії. Упродовж VI–VII ст. слов'яни розселилися на величезній території від Балканського півострова до верхів'їв Волги й від Одри до Дніпра. Унаслідок цього сформувалися три основні гілки слов'ян — західні, південні та східні.

Східні слов'яни, які є безпосередніми предками українців, білорусів і росіян, осіли на території Східноєвропейської рівнини, зокрема в басейнах Дніпра, Десни, Прип'яті та Західного Бугу. Тут виникли племінні союзи полян, деревлян, сіверян, уличів, тиверців та інших, що згодом стали основою для формування давньоруської державності. Таким чином, процес походження і розселення слов'ян відіграв ключову роль у формуванні етнічної карти Європи та історичного розвитку українських земель.

Запитання для самоперевірки:

1. Чому проблема походження слов'ян вважається дискусійною в історичній науці?
2. Які науки та джерела використовуються для вивчення походження слов'ян?

3. Де, за сучасними науковими уявленнями, сформувалася прабатьківщина слов'ян?
4. Які археологічні культури пов'язують із ранніми слов'янами?
5. Якими були основні риси господарського та суспільного життя слов'ян?
6. Коли і в яких джерелах з'являються перші писемні згадки про слов'ян?
7. Які племінні об'єднання слов'ян згадуються у візантійських джерелах?
8. Які основні причини Великого слов'янського розселення?
9. На які три гілки поділилися слов'яни внаслідок розселення?
10. Яку роль відіграли східні слов'яни у формуванні населення українських земель?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про походження слов'ян, основні фактори їх формування та етногенезу.
2. Хронологічна схема: створіть схему розселення слов'ян у V–VI ст. за трьома напрямками: західний, східний, південний, із зазначенням сучасних територій.
3. Аналіз поселень: опишіть особливості ранніх слов'янських поселень, їх розташування, типи житла, господарство та оборонні споруди.
4. Дослідження племінних об'єднань: підготуйте короткий звіт про головні слов'янські племена та їх роль у формуванні державності.
5. Порівняння культур: порівняйте слов'ян із сусідніми народами (германці, кельти, фінно-угорські племена) за рівнем розвитку ремесел, господарства та культури.
6. Практична робота з джерелами: виберіть археологічний об'єкт слов'янського періоду (знаряддя праці, кераміка, прикраси) і поясніть, що він свідчить про побут і духовне життя слов'ян.
7. Рефлексія: напишіть короткий текст (5–7 речень) на тему: «Як процес розселення слов'ян вплинув на формування етнічного складу сучасної України».
8. Словник термінів: складіть список ключових понять теми: «слов'яни», «етногенез», «племінне об'єднання», «господарство», «осіле поселення», і дайте коротке визначення кожного.
9. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що важливіше для розвитку народів – природні умови чи контакти з іншими культурами?».

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.

2. Геродот. Історія в 9 книгах. Кн. IV. Мельпомена. Переклад, передмова та примітки А.О.Білецького. – К., 1993.
3. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
4. Повість минулих літ// Літопис Руський. –К., 1989-1990.
5. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
6. Баран В. Давні слов'яни. В. Баран. Україна крізь віки. В 15 т. – Т.3. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 335 с.
7. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
8. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
9. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.

Додаткові

1. Смолій В. А. Історія України: Давні часи та середньовіччя / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Освіта, 2001. – 270 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 4. Виникнення Київської Русі та її розквіт; історія Галицько-Волинського князівства.

Виникнення Київської Русі пов'язане з процесами об'єднання східнослов'янських племінних союзів у IX–X ст. під впливом варягів та тісних контактів із Візантійською імперією. Формування Київської Русі супроводжувалося становленням княжої влади, розвитком системи управління та збирання данини, що зміцнювало політичну єдність і економічний потенціал держави.

Розквіт Київської Русі припадає на період правління Володимира Святославича та Ярослава Мудрого у X–XI ст. Володимир запровадив християнство як державну релігію у 988 році, що стало фундаментом для духовного та культурного розвитку. Ярослав Мудрий продовжив політику зміцнення державності, уклав міжнародні союзи через династичні шлюби, кодифікував закони в «Руській правді» і сприяв розвитку освіти та культури. У цей час Київська Русь досягла значного політичного, економічного й культурного впливу в Східній Європі, контролюючи ключові торговельні шляхи між Балтійським і Чорним морями.

Після занепаду Київської Русі через внутрішні міжусобиці та навали монголів у XIII ст. на західних українських землях утворилося Галицько-Волинське князівство. Воно стало центром політичної та економічної

стабільності, продовжуючи традиції Київської Русі. Володимирко та його син Данило Галицький розширили кордони князівства, зміцнили внутрішню владу та підтримували зв'язки з європейськими державами. Галицько

Волинське князівство стало важливим осередком торгівлі та культури на заході Східної Європи, протистоячи натиску монголів і зберігаючи традиції давньоруської державності. Таким чином, Київська Русь та Галицько-Волинське князівство стали фундаментом політичного, економічного та культурного розвитку українських земель у середньовіччі.

Запитання для самоперевірки:

1. Які процеси призвели до виникнення Київської Русі у IX–X ст.?
2. Які племінні союзи об'єднувала Київська Русь на початковому етапі?
3. У чому полягав розквіт Київської Русі за правління Володимира Святославича та Ярослава Мудрого?
4. Чому запровадження християнства в 988 році мало важливе значення для Київської Русі?
5. Які досягнення Ярослава Мудрого сприяли зміцненню державності та культури?
6. Які причини занепаду Київської Русі у XIII ст.?
7. Як і за яких умов утворилося Галицько-Волинське князівство?
8. Яку роль відіграв Данило Галицький у зміцненні Галицько-Волинського князівства?
9. Чому Київська Русь та Галицько-Волинське князівство були важливими для розвитку українських земель?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про основні етапи формування Київської Русі та її розквіту за князів Олега, Ігоря, Ольги, Володимира Великого та Ярослава Мудрого.
2. Хронологічна схема: створіть схему основних подій Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, вказавши ключові дати та правителів.
3. Аналіз законодавства: ознайомтеся з фрагментами «Руської правди» Ярослава Мудрого і складіть короткий опис, як закони впливали на життя населення та державний устрій.
4. Дослідження культури: підготуйте повідомлення або презентацію про розвиток культури, літописання, архітектури та релігії у Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві.
5. Порівняння держав: порівняйте Київську Русь і Галицько-Волинське князівство за територією, політичною структурою, економікою та міжнародними зв'язками.

6. Практична робота з джерелами: виберіть одну історичну подію (наприклад, хрещення Русі, битву з печенігами або розширення Галицько-Волинського князівства) і складіть короткий опис причин і наслідків.
7. Рефлексія: Напишіть короткий текст (5–7 речень) про роль Київської Русі та Галицько-Волинського князівства у формуванні української державності та культури.
8. Словник термінів: складіть список ключових понять теми: «Київська Русь», «Галицько-Волинське князівство», «Руська правда», «християнізація», «племінне об'єднання», і дайте коротке визначення кожного.
9. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що важливіше для розвитку середньовічної держави – централізована влада чи зовнішня торгівля та міжнародні зв'язки?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Геродот. Історія в 9 книгах. Кн. IV. Мельпомена. Переклад, передмова та примітки А.О.Білецького. – К., 1993.
3. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
4. Повість минулих літ// Літопис Руський. –К., 1989-1990.
5. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
6. Баран В. Давні слов'яни. В. Баран. Україна крізь віки. В 15 т. – Т.3. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 335 с.
7. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
8. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
9. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.

Додаткові

1. Смолій В. А. Історія України: Давні часи та середньовіччя / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Освіта, 2001. – 270 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 5. Монгольська навала і її вплив на розвиток Русі.

Монгольська навала на Русь у XIII столітті стала переломним моментом у історії східнослов'янських земель. Вона поєднувала військову агресію, політичний контроль та соціальні зміни й залишила глибокий слід у

політичному, економічному та культурному житті Русі. Перші напади монголів, що належали до Золотої Орди — держави, яка утворилася після розпаду імперії Чингізхана — почалися у 1237 році. Війська хана Батия здійснили похід на північно-східні землі Русі, використовуючи високий рівень організації, мобільність кінної армії та психологічний ефект терору. Монголи активно застосовували кінних лучників, облогові машини та методи масового залякування, що сприяло швидкому підкоренню навіть великих міст.

До 1240 року монгольська армія захопила ключові центри Русі. Київ, як політична та духовна столиця, був повністю розграбований і спалений, а населення зазнало масових втрат. Ця подія символізувала кінець єдиної Київської Русі, яка до того часу існувала як політичне об'єднання східнослов'янських племінних союзів. Значна частина князівств опинилася в залежності від Орди, що встановила систему данини та контроль над княжими родами через видані ярлики — спеціальні дозволи на князювання, які затверджував хан.

Монгольська навала мала катастрофічні короткострокові наслідки: руйнування міст, спустошення сіл, масова загибель населення, занепад ремесел і торгівлі, розпад центральної влади. Зокрема, економіка Русі зазнала серйозного удару: торговельні шляхи були частково паралізовані, аграрне виробництво скоротилося, населення відчуло гостру нестачу робочої сили.

Проте монгольська навала мала й довгострокові наслідки для розвитку Русі. По-перше, вона стимулювала політичну концентрацію у нових центрах. Після руйнування Києва на чолі східнослов'янських земель стали міста північно-східної Русі, зокрема Владимир, Суздаль і пізніше Москва, що поступово формувалася як майбутній центр об'єднання земель. По-друге, навала стимулювала розвиток дипломатії та військової організації: князі були змушені шукати компроміси з Орди, зміцнювати оборонні фортеці, готувати військові загони для оборони територій.

Економічні та торговельні зв'язки Русі зазнали змін. Шлях «із варягів у греки», який забезпечував торгівлю між Балтійським і Чорним морями, перестав бути таким стабільним, проте залишався важливим каналом обміну. Певні технологічні та адміністративні практики, запозичені через контакт із Золотою Ордою, сприяли розвитку управління на нових князівських територіях.

Культурний вплив монголів був обмеженим: вони не намагалися змінити релігійні чи соціальні традиції руського населення. У той же час навала сприяла концентрації населення в укріплених центрах, розвитку оборонних споруд, а також формуванню нових політичних і соціальних структур.

Таким чином, монгольська навала стала як трагедією, так і каталізатором трансформацій. Вона зруйнувала Київську Русь як єдину державу, принесла людські та економічні втрати. У соціальному та політичному вимірі цей період заклав особливості розвитку Східної Європи в наступні століття, залишивши глибокий слід у пам'яті народів регіону.

Запитання для самоперевірки:

1. Коли відбулася монгольська навала на Русь і хто очолював її війська?
2. Які причини дозволили монголам швидко підкорити більшість руських князівств?
3. Які методи війни використовували монголи під час походів на Русь?
4. Які міста Русі були зруйновані або спустошені під час монгольської навали?
5. У чому полягала система ярликів і яку роль вона відігравала в контролі Орди над князями?
6. Які короткострокові економічні та соціальні наслідки навали для руських земель?
6. Як монгольська навала вплинула на політичну карту Русі та концентрацію влади в нових центрах?
7. Яким чином змінилися торговельні шляхи та економічні зв'язки Русі після навали?
8. Чи мав монгольський контроль суттєвий культурний вплив на руське населення?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про причини, перебіг і наслідки монгольської навали для Київської Русі та окремих князівств.
2. Хронологічна схема: створіть схему головних подій монгольської навали: битва на Калці, руйнування Києва, Чернігова та встановлення залежності від Золотої Орди.
3. Аналіз політичних наслідків: опишіть, як монгольське панування вплинуло на централізацію влади та самостійність руських князівств.
4. Дослідження економіки: поясніть, як монгольська навала вплинула на ремесла, торгівлю та розвиток міст, та які нові можливості з'явилися завдяки контактам із Золотою Ордою.
5. Порівняння територій: порівняйте вплив монгольської навали на південні та західні князівства Русі (Київське і Галицько-Волинське).
6. Словник термінів: складіть список ключових понять теми: «монгольська навала», «Золота Орда», «битва на Калці», «руйнування міст», «данина», «панування», і дайте коротке визначення кожного.

7. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Чи могла Київська Русь уникнути монгольського завоювання, і що б змінилося для держави?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Геродот. Історія в 9 книгах. Кн. IV. Мельпомена. Переклад, передмова та примітки А.О.Білецького. – К., 1993.
3. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
4. Повість минулих літ// Літопис Руський. –К., 1989-1990.
5. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
6. Баран В. Давні слов'яни. В. Баран. Україна крізь віки. В 15 т. – Т.3. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 335 с.
7. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
8. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
9. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.

Додаткові

1. Смолій В. А. Історія України: Давні часи та середньовіччя / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Освіта, 2001. – 270 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 6. Українські землі в умовах іноземного панування (друга половина XIV – перша половина XVI ст.).

Після занепаду Галицько-Волинського князівства та після наслідків монгольської навали українські землі у другій половині XIV – першій половині XVI ст. опинилися під контролем кількох іноземних держав. Західні та північно-західні території входили до складу Королівства Польського, а північні та центральні – до Великого князівства Литовського, яке згодом, у XV ст., об'єдналося з Польщею у Річ Посполиту. Південні та південно-східні землі, зокрема степи і Причорномор'я, контролювалися Золотою Ордою, а пізніше Кримським ханством.

Під литовським пануванням місцеві землі отримали систему адміністративного управління: князівства і волості підпорядковувалися воєводам, а судова і податкова система регулювалася литовськими князями.

Польща активно проводила політику колонізації: на українських землях з'являлися магнатські маєтки, польські поселенці та римо-католицькі монастирі. Місцева православна знать втрачала частину політичного впливу, хоча частково зберігала права через систему привілеїв та місцевого самоврядування.

Соціально-економічне становище населення було складним. Селяни перебували в залежності від феодалів, сплачували численні податки, відробляли панщину, що часто призводило до соціальної напруги. Міста, особливо ті, що розвивалися за магдебурзьким правом, ставали осередками ремесел, торгівлі та освіти. Тут формувалися цехи майстрів, торговельні зв'язки з Центральною Європою, а католицька церква впливала на культурний розвиток міст.

Релігійне життя українських земель було складним і часто конфліктним. Західні та південно-західні землі зазнавали активного впливу католицизму, будувалися костели, засновувалися монастирі, одночасно православна громада зберігала свою ідентичність у духовних центрах та монастирях. Це призводило до конфесійного поділу, який визначав релігійну карту регіону і впливав на політичні та соціальні процеси.

Південні та південно-східні землі, які перебували під контролем кримських татар, зазнавали регулярних набігів на поселення, що стимулювало розвиток оборонних фортець та прикордонних укріплень. Ця загроза сприяла формуванню автономних військово-політичних структур, які згодом стали основою козацьких громад.

Економічне життя в цей період характеризувалося аграрною залежністю селян, розвитком торгівлі через прикордонні міста, ремеслами в магдебурзьких містах і зміцненням магнатських економічних центрів. Земельна власність дедалі більше концентрувалася у руках польських і литовських магнатів, що створювало соціальну напругу серед місцевого населення.

Таким чином, українські землі другої половини XIV – першої половини XVI ст. перебували в умовах складного іноземного панування, яке поєднувало політичну залежність, соціальне гноблення, культурний вплив та релігійні протистояння. Водночас цей період заклав основу для формування нових соціально-політичних і військових структур, зокрема козацьких громад, що у наступні століття відіграли важливу роль у боротьбі за автономію та державність українських земель.

Запитання для самоперевірки:

1. Які держави контролювали українські землі у другій половині XIV – першій половині XVI ст.?

2. Яким був адміністративний устрій земель під литовським і польським пануванням?
3. Як Польща проводила колонізаційну політику на українських землях?
4. Які соціально-економічні умови існували для селян у цей період?
5. Які особливості розвитку міст та ремесел під впливом магдебурзького права?
6. Як релігійне життя українських земель змінювалося під впливом католицизму та православ'я?
7. Які наслідки мали набіги кримських татар на південні та південно-східні землі?
8. Як концентрація земель у руках магнатів впливала на соціальну напругу?
9. Чому період іноземного панування заклав основу для майбутніх політичних та військових змін на українських землях?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про політичну ситуацію на українських землях під владою Литви, Польщі.
2. Хронологічна схема: створіть схему головних подій періоду: литовське та польське панування, культурні та економічні зміни.
3. Аналіз політичних наслідків: опишіть, як іноземне панування впливало на автономію місцевої шляхти, становище селян і розвиток міст.
4. Дослідження економіки: поясніть, як змінювалися ремесла, торгівля та землеробство в різних частинах українських земель під іноземним контролем.
5. Порівняння регіонів: порівняйте західні та південні землі України за рівнем розвитку міст, економіки та культури.
6. Практична робота з джерелами: виберіть документ або літописний опис подій (наприклад, татарські набіги) і проаналізуйте його вплив на місцеве населення.
7. Рефлексія: напишіть 5–7 речень на тему: «Як іноземне панування вплинуло на розвиток українських земель і формування національної самосвідомості».
8. Словник термінів: складіть список ключових понять теми: «Велике князівство Литовське», «Польське королівство», «Золота Орда», «данина», «татари», «магдебурзьке право», і дайте коротке визначення кожного.
9. Дискусійне завдання: підготуйте відповідь на питання: «Що відіграло важливішу роль для українських земель у цей період – іноземне управління чи збереження культурної та релігійної самобутності?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
4. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
5. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
6. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.

Додаткові

1. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кін. XIV до сер. XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н. М. Яковенко. – К.: Генеза, 1993. – 185 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 7. Формування українського козацтва; наростання національно-визвольної боротьби.

У другій половині XVI ст. на українських землях почало формуватися козацтво – унікальне військово-суспільне явище, яке стало важливим чинником соціально-політичного життя. Основними причинами виникнення козацтва були соціальна та економічна нерівність, загроза набігів кримських татар на південні землі, жорсткі феодальні порядки та обмеження прав селян і вільного населення. Південні прикордонні райони, особливо Запоріжжя та Прикарпаття, ставали центрами поселень вільних людей, які прагнули автономії, військової організації та захисту своїх земель.

Козацтво мало багатопланову соціальну основу: сюди входили вільні селяни, ремісники, міщани та втікачі від панщини. Козаки об'єднувалися у військово-політичні громади, відомі як «січі», найвідомішою з яких була Запорізька Січ. Основною формою організації козацтва була військова демократія: козацькі громади обирали старшину, козацьких отаманів та гетьманів, самостійно приймали рішення щодо війни і миру.

У той же період українські землі зазнавали жорсткого феодального та колоніального тиску з боку Польщі та Литви. Наростання соціальної та національної напруги призводило до перших спалахів селянських повстань, які часто підтримували козаки. Визвольні рухи мали як соціальний, так і національний характер: вони боролися проти феодального гніту, за збереження прав і традицій місцевого населення, а згодом – проти зовнішнього колоніального контролю.

У середині XVI ст. починаються козацькі походи на степові території, боротьба проти татарських набігів та участь у військових кампаніях на боці литовських і польських військ, що закріплювало військову майстерність і політичну самостійність козацтва. Поступово козацтво перетворюється на соціально-політичну силу, здатну організовувати самостійні військові дії і захищати права населення.

Наростання національно-визвольної боротьби відбувалося паралельно з формуванням козацтва. Перші повстання та конфлікти українського населення проти польської шляхти і колоніальних порядків XV–XVI ст. стали підготовкою до масштабних визвольних рухів XVII ст. Соціально-економічні обмеження, зростання феодалських повинностей та релігійні утиски стимулювали активізацію народних мас, а козацькі громади ставали організованим військовим ядром цих рухів.

Таким чином, козацтво виникло як відповідь на зовнішні загрози, соціальну нерівність і національне пригноблення, і стало основою для наростання національно-визвольної боротьби українського народу. Воно поєднувало військову силу, самоврядування та прагнення до збереження культурної і національної ідентичності, що згодом визначало хід історії українських земель у XVII ст.

Запитання для самоперевірки:

1. Які основні причини виникнення українського козацтва у другій половині XVI ст.?
2. Які соціальні групи склали основу козацтва?
3. Що таке «Січ» і яка була роль козацьких громад у самоврядуванні?
4. Яким чином козацьке самоврядування відображало принципи військової демократії?
5. Як зовнішні загрози, зокрема набіги татар, впливали на формування козацтва?
6. Яку роль козаки відігравали у перших походах і військових кампаніях на території степу та прикордоння?
7. Які фактори сприяли наростанню національно-визвольної боротьби українського населення у XVI ст.?
8. У чому полягає зв'язок між козацтвом та селянськими повстаннями проти польської шляхти і колоніального контролю?
9. Як козацтво поєднувало військову силу, самоврядування та збереження культурної і національної ідентичності?
10. Чому козацтво стало основою для подальшої національно-визвольної боротьби XVII ст.?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про причини, умови та етапи формування українського козацтва.
2. Хронологічна схема: створіть схему основних подій у розвитку козацтва та національно-визвольних повстань кінця XVI – початку XVII ст.
3. Аналіз соціальної структури: опишіть організацію козацтва: січ, курені, старшина, демократичні принципи управління.
4. Дослідження ранніх повстань: підготуйте короткий опис повстань Косинського (1591–1593 рр.) та Наливайка (1594–1596 рр.) з вказанням причин, перебігу та наслідків.
5. Порівняння регіонів: порівняйте розвиток козацтва на Лівобережжі, Запорозжжі та Поділлі.
6. Практична робота з джерелами: виберіть історичний документ або літописний опис козацького повстання і проаналізуйте його соціальні та політичні мотиви.
7. Рефлексія: напишіть 5–7 речень на тему: «Роль козацтва у формуванні української державності та національної самосвідомості».
8. Словник термінів: складіть список ключових понять теми: «козацтво», «Запорізька Січ», «старшина», «курінь», «повстання Косинського», «повстання Наливайка» та дайте коротке визначення кожного.
9. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що було важливішим для розвитку козацтва – соціальні причини чи зовнішні загрози?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
4. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
5. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
6. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
7. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К., Дніпро, 1994. – 272 с.
8. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. Україна крізь віки. Т.8. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 304 с.

9. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Граб'янки. Укл. та перекл. В. Кречотень, В. Шевчук, Р. Іванченко. – К., Дніпро, 2006. – 976 с.
10. Військо Запорозьке Низове: козацька абетка, документи, козацькі прислів'я і пісні / І. Вановська, С. Коломоєць, С. Петков, Є. Хан. – К., 2024. – 220 с.

Додаткові

1. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кін. XIV до сер. XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н. М. Яковенко. – К.: Генеза, 1993. – 185 с.
2. Смолій В. А. Богдан Хмельницький / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Арій, 2013. – 656 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 8. Українські землі XVII ст.; Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького; відродження української державності.

У XVII ст. українські землі перебували під іноземним пануванням: більшість територій була під владою Речі Посполитої, частина південних земель контролювалася Кримським ханством. Соціально-економічне становище населення характеризувалося посиленням феодалного гніту, зростанням податків та панщини, а релігійні утиски православного населення посилювали напругу. Ці умови створювали ґрунт для масового невдоволення, яке згодом переросло у національно-визвольний рух.

Формування українського козацтва у XVI ст. стало важливим чинником підготовки до цього руху. Козаки об'єднувалися у військові громади, організовували Січі, брали участь у походах проти татар і турецьких загроз, що сприяло зміцненню їхньої військової майстерності та автономії. Козацтво поєднувало соціальну, військову та національну функції, створюючи ядро для подальшого визвольного руху.

Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького (1648–1657 рр.) стала масштабним збройним виступом українського населення проти польської шляхти та іноземного колоніального тиску. Причини війни включали соціальні (панщина, податки), релігійні (утиски православ'я) та національні мотиви. Війна охопила значну частину території сучасної України, включно з Київщиною, Поділлям, Чернігівщиною та Слобожанщиною.

Богдан Хмельницький, обраний гетьманом, організував козацьке військо, сформував систему управління визвольними територіями та

налагодив дипломатичні зв'язки з Кримським ханством і Московією. Під його проводом козаки здобули низку важливих битв під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями та Берестечком, що призвело до втрати контролю Речі Посполитої над українськими землями.

Результатом війни стало відродження української державності у формі Гетьманщини – автономної козацької держави з власною адміністрацією, військом, судовою системою та зовнішньополітичними зв'язками. Гетьманщина об'єднувала більшість центральних і південних українських земель і забезпечувала самоврядування козацької старшини та населення. Після укладання Переяславської угоди 1654 р. між Гетьманщиною та Московським царством почався новий етап розвитку української державності під зовнішнім протекторатом, який мав негативні, так і обмежувальні наслідки.

Війна під проводом Хмельницького стала кульмінацією багатовікового руху українського населення за соціальну справедливість і національну автономію. Вона показала силу козацьких громад, мобілізованість населення та прагнення українців до відродження власної державності. Формування Гетьманщини заклало основи політичної, військової та культурної самобутності українського народу у XVII–XVIII ст.

Запитання для самоперевірки:

1. Які політичні та соціальні умови склалися на українських землях у XVII ст. під іноземним пануванням?
2. Яким чином посилення феодалного гніту і релігійні утиски сприяли наростанню невдоволення?
3. Яку роль відіграло козацтво у підготовці до національно-визвольної війни.
4. Назвіть основні причини початку Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.
5. Які важливі битви війни під проводом Хмельницького мали стратегічне значення для успіху козацького війська?
6. Яку роль відігравав Богдан Хмельницький як гетьман у формуванні адміністрації та організації війська?
7. Що таке Гетьманщина і які основні риси її автономного устрою?
8. Які наслідки Переяславської угоди 1654 р. для української державності?
9. У чому полягала соціальна та національна значущість війни Хмельницького для українського населення?
10. Чому Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького стала ключовим етапом у відродженні української державності?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про причини, перебіг та наслідки національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького.
2. Хронологічна схема: намалюйте схему основних подій війни 1648–1654 рр., включно з перемогами козацького війська та укладеними договорами (Зборівський, Березневі статті).
3. Аналіз соціальної структури: опишіть роль селян, міщан і козацтва у війні та у відродженні української державності.
4. Дослідження договорів: поясніть значення Зборівського договору (1649 р.) і Березневих статей (1654 р.) для автономії козацької держави.
5. Порівняння регіонів: порівняйте Лівобережжя та Правобережжя щодо розвитку козацької державності та військової організації.
6. Практична робота з джерелами: виберіть уривок з літопису про перемогу козаків і проаналізуйте його соціально-політичне значення.
87. Рефлексія: напишіть 5–7 речень на тему: «Роль Богдана Хмельницького у відродженні української державності».
8. Словник термінів: складіть список ключових понять теми: «Богдан Хмельницький», «козацька старшина», «Зборівський договір», «Березневі статті», «козацька державність», та дайте коротке визначення кожного.
9. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що було важливішим для відродження української державності – військові перемоги чи дипломатичні угоди?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
4. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
5. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
6. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
7. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К., Дніпро, 1994. – 272 с.
8. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. Україна крізь віки. Т.8. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 304 с.

9. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Граб'янки. Укл. та перекл. В. Кречотень, В. Шевчук, Р. Іванченко. – К., Дніпро, 2006. – 976 с.

10. Військо Запорозьке Низове: козацька абетка, документи, козацькі прислів'я і пісні / І. Вановська, С. Коломоєць, С. Петков, Є. Хан. – К., 2024. – 220 с.

Додаткові

1. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кін. XIV до сер. XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н. М. Яковенко. – К.: Генеза, 1993. – 185 с.

2. Смолій В. А. Богдан Хмельницький / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Арії, 2013. – 656 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 9. Соціально-політичний розвиток українських земель наприкінці XVII – XVIII ст.

Наприкінці XVII – XVIII ст. українські землі переживали складний соціально-політичний розвиток, пов'язаний із наслідками Національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького та подальшим становленням Гетьманщини. Після Переяславської угоди 1654 р. Гетьманщина опинилася під протекторатом Московського царства, зберігаючи значну автономію, власне військо, судову систему та адміністрацію. Проте наприкінці XVII ст. почався процес поступового обмеження автономії, що з часом призвів до посилення контролю Москви над українськими землями.

Соціальна структура населення характеризувалася поділом на козацьку старшину, рядове козацтво, селянство та міщан. Козацька старшина концентрувала у своїх руках земельну власність і владу, що створювало нерівність всередині козацького стану. Рядове козацтво зберігало військові та адміністративні права, але поступово втрачало незалежність під тиском старшини та зовнішньої політики. Селяни піддавалися панщині, обкладалися податками і часто ставали жертвами конфліктів між козацькою старшиною та поміщиками.

Політичне життя Гетьманщини розвивалося за принципами виборності гетьмана та козацької старшини, але з часом влада московських урядовців і царських указів обмежувала права козацьких органів самоврядування. Важливу роль відігравали полки та сотні як адміністративно-військові одиниці, через які здійснювався контроль над населенням і збором податків.

Економічне життя українських земель у цей період базувалося на аграрному виробництві. Розвивалося сільське господарство, торгівля зерном, ремесла в містах та ярмаркова торгівля. Значна частина земель належала козацькій старшині, монастирям та московським урядовцям. Наприкінці XVIII ст. економічна активність почала обмежуватися зростанням кріпацтва та посиленням адміністративного контролю.

Культурне та релігійне життя характеризувалося розвитком православної церкви, яка зберігала важливу роль у вихованні населення та підтримці національної ідентичності. Діяли навчальні заклади при монастирях і Києво-Могилянська колегія, яка готувала освічену козацьку і міську еліту.

Таким чином, наприкінці XVII – XVIII ст. українські землі перебували на перетині процесів збереження автономії Гетьманщини, розвитку козацької соціальної структури та посилення зовнішнього контролю Москви. Цей період характеризується поступовим обмеженням козацької самостійності, соціальною нерівністю та зміцненням кріпацтва, одночасно збереженням національної і культурної самобутності, що підготувало ґрунт для подальших соціально-політичних змін у XIX ст.

Запитання для самоперевірки:

1. Які наслідки Переяславської угоди 1654 р. мали вплив на політичний розвиток Гетьманщини?
2. Як змінювалася автономія Гетьманщини наприкінці XVII – XVIII ст.?
3. Які соціальні групи складала населення українських земель у цей період, і яка була їхня роль у суспільстві?
4. Як козацька старшина впливала на політичне та економічне життя Гетьманщини?
5. Яким чином рядове козацтво втрачало незалежність під тиском старшини та зовнішньої влади?
6. Які форми адміністративного устрою використовувалися у Гетьманщині для контролю над населенням?
7. Як розвивалася економіка українських земель наприкінці XVII – XVIII ст., зокрема аграрне виробництво, ремесла і торгівля?
8. Яку роль відігравала православна церква та освітні заклади у збереженні національної ідентичності?
9. Які фактори сприяли соціальній нерівності та посиленню кріпацтва у цей період?
10. Чому наприкінці XVII – XVIII ст. українські землі залишалися під тиском зовнішньої влади, але водночас зберігали культурну та національну самобутність?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про політичний та соціальний устрій українських земель наприкінці XVII – XVIII ст.
2. Аналіз соціальної структури: опишіть становище селян, козацтва простого та старшини, міщан та ремісників.
3. Дослідження козацької адміністрації: поясніть функції полкової системи управління та роль гетьманської адміністрації на Лівобережжі.
4. Порівняння регіонів: порівняйте розвиток Лівобережної та Правобережної України щодо політичної автономії та економічного становища.
5. Практична робота з джерелами: виберіть уривок з історичного документа або літопису про повстання простого козацтва чи селян і проаналізуйте його соціальні та політичні причини.
6. Рефлексія: напишіть 5–7 речень на тему: «Які фактори визначали соціально-політичний розвиток українських земель у цей період?»
7. Словник термінів: складіть список ключових понять: «гетьманська адміністрація», «полкова система», «козацька старшина», «кріпацтво», «Правобережна Україна», «Лівобережна Україна» та дайте коротке визначення кожного.
8. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що впливало на розвиток української автономії більше – внутрішня козацька організація чи зовнішній контроль Московії та Польщі?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
4. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до XX ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
5. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
6. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
7. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. Україна крізь віки. Т.8. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 304 с.
8. Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657. За ред. В. А. Смолія. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 381 с.

9. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Граб'янки. Укл. та перекл. В. Кречотень, В. Шевчук, Р. Іванченко. – К., Дніпро, 2006. – 976 с.
10. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. Упоряд. С. Павленко. – К., Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. – 1144 с.
11. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – Т.3 (1651–1654 рр.). Упоряд. О. Ю. Мицик. – К., 2014. – 424 с.

Додаткові

1. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кін. XIV до сер. XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н. М. Яковенко. – К.: Генеза, 1993. – 185 с.
2. Смолій В. А. Богдан Хмельницький / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Арій, 2013. – 656 с.
3. Чухліб Т. В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713) / Т. В. Чухліб. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2004. – 288 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Освітній блок «Історія України» (новітні часи та сучасність)

Тема 1. Українські території у складі Російської та Австро-Угорської імперій у XIX ст.

У XIX столітті українські землі були розділені між двома великими імперіями: Російською та Австро-Угорською. Центральні, східні та південні землі (Лівобережжя, Слобожанщина, частина Півдня) входили до складу Російської імперії, а Західна Україна (Галичина, Буковина, Закарпаття) перебувала під владою Австро-Угорщини. Цей поділ визначив різні шляхи соціально-політичного, економічного та культурного розвитку українських земель.

Соціально-політичний розвиток у Російській імперії характеризувався жорстким контролем з боку імперської влади. У першій половині XIX ст. на українських землях зберігалася кріпосна система, яка обмежувала права селян і гальмувала економічний розвиток. Скасування кріпацтва у 1861 році значно змінило соціальну структуру: селяни отримали особисту свободу, але більшість із них залишалася обтяженою викупними платежами за землю. Це обмежувало їхню економічну незалежність і часто приводило до злиденності.

Козацькі та старшинські традиції Гетьманщини поступово втрачали значення, а козацький стан інтегрувався у імперську адміністративну систему. Міста поступово розвивалися як центри освіти та культури: виникали гімназії,

професійні училища, університети. Українська інтелігенція почала активно формуватися, займаючись літературною та науковою діяльністю, але її політична активність суворо контролювалася і часто переслідувалася.

Соціально-політичний розвиток у Західній Україні (Австро-Угорщина) відзначався більшою свободою для українців. Тут населення могло брати участь у місцевому самоврядуванні, створювати громадські організації, школи, друкарні та культурні товариства. Галичина, Буковина та Закарпаття розвивали освіту і літературу українською мовою, що сприяло формуванню національної свідомості. Політичні права населення були ширшими, і українці активно включалися в громадське та культурне життя, хоча селяни та міщани залишалися соціально обмеженими через нерівність у земельних відносинах та економічні труднощі.

Економічний розвиток українських земель у XIX ст. був неоднорідним. В Російській імперії основою економіки залишалося сільське господарство: вирощування зернових культур, тваринництво та ремесла. У другій половині століття починався розвиток промисловості та фабрик у містах Лівобережжя та Півдня (харчова промисловість, машинобудування). У Західній Україні помітним був розвиток кооперативного руху, ремесел, торгівлі, а також розвитку легкої промисловості.

Культурне та національне життя також відрізнялося в обох імперіях. У Російській імперії українська мова та культура зазнавали обмежень: цензура, закриття видань і шкіл, заборона на навчання українською. Водночас з'являлися гуртки інтелігенції, літературні об'єднання та таємні школи. У Австро-Угорщині українці користувалися більшою свободою: розвивалися література, театр, преса, школи, активно працювали культурні та освітні товариства.

Таким чином, у XIX ст. українські землі під владою Російської та Австро-Угорської імперій розвивалися за різними моделями. Російські українські землі характеризувалися суворим контролем, обмеженою політичною свободою та поступовим розвитком інтелігенції, тоді як західні українські землі мали більше свободи для культурного та освітнього розвитку. Ці відмінності заклали основу для формування різних типів національної свідомості та громадянської активності на початку XX ст.

Запитання для самоперевірки:

1. Які українські землі входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій у XIX ст.?
2. Які основні соціальні та політичні умови існували на українських землях Російської імперії у першій половині XIX ст.?

3. Які наслідки скасування кріпацтва 1861 р. для селянства на українських землях Російської імперії?
4. Як змінювалася соціальна структура населення у Російській імперії після скасування кріпацтва?
5. Які можливості для розвитку культури, освіти та національної самосвідомості мали українці під владою Австро-Угорщини?
7. Які обмеження існували для розвитку української культури та освіти в Російській імперії?
8. Яким чином розвивалася економіка українських земель у ХІХ ст., зокрема аграрний сектор, промисловість і торгівля?
9. Яку роль відігравала інтелігенція у збереженні національної культури та самосвідомості українців у обох імперіях?
10. У чому полягала різниця між політичною свободою українців у Російській та Австро-Угорській імперіях?
11. Чому розділення українських земель між двома імперіями вплинуло на формування різних типів національної свідомості та громадянської активності на початку ХХ ст.?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про соціально-політичний розвиток українських земель у ХІХ столітті в складі Російської та Австро-Угорської імперій.
2. Аналіз соціальної структури: опишіть становище селянства, поміщиків, козацької старшини (де залишалася) та міщан у різних регіонах.
3. Порівняння регіонів: порівняйте умови життя, освіти та національні права українців у Російській імперії та Австро-Угорщині.
4. Дослідження культури: підготуйте короткий опис діяльності українських культурних товариств ХІХ ст. у Галичині та на Лівобережжі.
5. Практична робота з джерелами: виберіть уривок з документу або листа того часу про соціальні чи національні обмеження і проаналізуйте його.
6. Рефлексія: напишіть 5–7 речень на тему: «Які чинники сприяли розвитку української національної самосвідомості у ХІХ ст.?»
7. Словник термінів: складіть список ключових понять: «Емський указ», «культура Галичини», «козацька старшина», «кріпацтво», «національне відродження», «міщани», та дайте коротке визначення кожного.
8. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що більше впливало на розвиток української нації – політика імперій чи діяльність культурних і освітніх товариств?» приклади політичних, соціальних, економічних та культурних процесів.

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
4. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
5. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
6. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
7. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караіванов, О. Коломоєць, С. Коломоєць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.
8. Гирич І. Україна ставала українською : громадсько-політичне життя на підросійській Україні ХІХ – поч. ХХ ст. / Ігор Гирич. — Київ : Кліо, 2024. — 192 с.

Додаткові

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 2. Скасування кріпосного права; реформи 1860–1870-х років; національне відродження наприкінці ХІХ ст.

У середині ХІХ століття на українських землях Російської імперії відбулися глибокі соціально-економічні та політичні зміни. Найважливішою подією стало скасування кріпосного права 1861 року. Це звільнило селян від юридичної залежності від поміщиків, надало їм особисту свободу і право володіти землею. Однак більшістю випадків селяни отримували землю за викуп, що означало обтяжливі фінансові зобов'язання і не завжди забезпечувало економічну незалежність. Крім того, поміщики зберігали значну частину найбільш родючих земель, що зумовлювало нерівність і соціальне напруження.

У 1860–1870-х роках були проведені реформи, спрямовані на модернізацію Російської імперії та українських земель. Серед них: судова реформа 1864 р., яка запровадила незалежні суди та рівність усіх перед законом; земська реформа 1864 р., що створила місцеві органи самоврядування – земства, які займалися освітою, медициною, дорогами та благодійністю; реформа міського самоврядування 1870 р., що дала міським громадам певну автономію. Ці реформи сприяли формуванню громадянського

суспільства, розширенню прав і політичної активності населення, проте політична свобода залишалася обмеженою.

Наприкінці XIX ст. в Україні почалося національне відродження, яке проявлялося у розвитку культури, освіти, літератури та громадських організацій. Важливу роль відігравала українська інтелігенція, яка популяризувала історію, мову та традиції. Розвивалися друковані видання українською мовою, працювали театри, школи та наукові товариства. У Західній Україні під владою Австро-Угорщини процес національного відродження був більш інтенсивним через більшу політичну свободу, тоді як у Російській імперії він відбувався з труднощами через цензуру і обмеження діяльності українських громадських організацій.

Економічне життя змінювалося під впливом реформ: розвивалося ремесло, промисловість, торгівля, з'являлися нові промислові центри. Проте аграрний сектор залишався основою економіки, а більшість селян залишалася економічно обмеженою через викупні платежі.

Таким чином, період 1860–1890-х років став переломним у соціально-економічному та національному розвитку українських земель: скасування кріпосного права і проведення реформ створили основу для модернізації суспільства, а національне відродження сприяло формуванню української самосвідомості та підготовці населення до боротьби за політичні та культурні права на початку XX століття.

Запитання для самоперевірки:

1. Які основні зміни відбулося в житті селян після скасування кріпосного права 1861 року?
2. Що таке викупні платежі і як вони впливали на економічний стан селянства?
3. Які основні реформи було проведено у 1860–1870-х роках на українських землях?
4. Яку роль відігравала судова реформа 1864 року у розвитку громадянського суспільства?
5. Як земська реформа 1864 року сприяла розвитку місцевого самоврядування і освіти?
6. Які права та обов'язки отримали міські громади після реформи 1870 року?
7. У чому проявлялося національне відродження українців наприкінці XIX ст.?
8. Яку роль відігравала українська інтелігенція у формуванні національної свідомості?
9. Які обмеження накладала політика Російської імперії на культурне та національне життя українців?

10. Чому період 1860–1890-х років вважається переломним у соціально-економічному та національному розвитку українських земель?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про скасування кріпосного права та основні реформи 1860–1870-х років на українських землях.
2. Хронологічна схема: намалюйте схему ключових реформ 1861–1874 рр. (скасування кріпацтва, судова, земська, військова реформи, Емський указ) та їх наслідки для українського суспільства.
3. Аналіз соціальної структури: опишіть, як скасування кріпацтва вплинуло на селян, поміщиків та міське населення.
4. Порівняння регіонів: порівняйте умови розвитку української культури та освіти в Наддніпрянській Україні та Галичині наприкінці ХІХ ст.
5. Дослідження національного відродження: виберіть одну видатну культурну чи освітню постать цього періоду і підготуйте коротку довідку про її діяльність.
6. Практична робота з джерелами: проаналізуйте уривок з документа або періодичного видання того часу про соціальні та національні зміни.
7. Рефлексія: напишіть 5–7 речень на тему: «Як скасування кріпацтва і реформи ХІХ ст. вплинули на формування української нації».
8. Словник термінів: складіть список ключових понять: «кріпацтво», «скасування кріпосного права», «земська реформа», «судова реформа», «Емський указ», «національне відродження», та дайте коротке визначення кожного.
9. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що більше впливало на національне відродження – культурна діяльність інтелігенції чи соціальні реформи?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
4. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
5. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
6. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.

7. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караїванов, О. Коломоєць, С. Коломоєць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.

8. Гирич І. Україна ставала українською : громадсько-політичне життя на підросійській Україні ХІХ – поч. ХХ ст. / Ігор Гирич. — Київ : Кліо, 2024. — 192 с.

Додаткові

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 3. Утворення Української Народної Республіки (УНР) та Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

Наприкінці Першої світової війни в Європі відбулися кардинальні політичні зміни: розпалися Російська, Австро-Угорська та Німецька імперії. Українські землі опинилися в центрі цих змін, що створило історичну можливість для утворення національної держави.

На території колишньої Російської імперії активну роль у національно-політичному житті відігравала Центральна Рада, створена у Києві в березні 1917 року. Вона об'єднувала представників українських політичних партій, культурних та громадських організацій. На початку Центральна Рада діяла як орган автономії в складі Росії, але під тиском революційних подій та агресії більшовицької влади розвивала власну державну ініціативу.

Українська Народна Республіка (УНР) була проголошена у січні 1918 року як незалежна держава. Основними завданнями УНР стали: формування державних інституцій, створення власної армії, забезпечення політичних, економічних та соціальних прав населення. УНР намагалася запровадити демократичні засади влади, зокрема право на вибори, свободу слова, освіту та культурне самоврядування.

Проте УНР зіткнулася з серйозними труднощами. На сході та півдні країни відбувалися бойові дії з більшовиками, на заході – з австро-німецькими та польськими військами, а внутрішня нестабільність, анархія та економічна криза ускладнювали розвиток держави. Для підтримки військової та політичної незалежності УНР укладала дипломатичні угоди з іншими державами та шукала міжнародного визнання.

На західноукраїнських землях, колишніх територіях Австро-Угорщини, українці також проголосили незалежну державу – Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР) у листопаді 1918 року. Столицею ЗУНР став Львів. ЗУНР охоплювала Галичину, Буковину та Закарпаття. Її завданням було забезпечення прав українців на національну автономію, організація власної

адміністрації та армії для захисту територій від польських та інших претендентів.

Однією з ключових подій стало проголошення Акту Злуки 22 січня 1919 року, який формально об'єднав УНР і ЗУНР в єдину державу. Проте на практиці цей процес був утруднений через зовнішні загрози (війни з більшовиками та поляками), а також через відмінності у політичних і соціальних системах обох республік.

Економічне життя обох республік було дуже складним через наслідки війни: руйнування міст і сіл, нестачу продовольства та ресурсів. Проте обидві республіки намагалися розвивати освіту, культуру, друковане слово, армію та державні інституції. УНР і ЗУНР заклали основи української державності, досвіду самоврядування, формування армії та дипломатичних відносин, що стало важливим кроком у розвитку національної самосвідомості українців.

Таким чином, створення УНР і ЗУНР у 1917–1918 рр. стало кульмінацією національного відродження, першим досвідом спроби побудови незалежної української держави після століть іноземного панування. Незважаючи на внутрішні і зовнішні труднощі, ці республіки заклали політичні, культурні та державні підвалини для майбутньої незалежної України, визначивши шлях розвитку українського національного руху у ХХ столітті.

Запитання для самоперевірки:

1. Коли і за яких історичних умов було створено Українську Народну Республіку (УНР)?
2. Яку роль відігравала Центральна Рада у формуванні УНР?
3. Які основні завдання ставила перед собою УНР після проголошення незалежності?
4. З якими внутрішніми та зовнішніми проблемами зіткнулася УНР на початку свого існування?
5. Коли і де було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР)?
6. Які завдання та основні функції мала ЗУНР у своїй діяльності?
7. Які території входили до складу ЗУНР?
8. Що таке Акт Злуки і коли він був проголошений?
9. Які труднощі виникли під час об'єднання УНР і ЗУНР?
10. У чому полягало значення утворення УНР і ЗУНР для українського національного відродження та державності?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про утворення УНР і ЗУНР, зазначте ключові події та дати.

2. Хронологічна схема: намалюйте схему основних подій 1917–1919 рр., включаючи проголошення УНР, створення ЗУНР, Акт Злуки та основні військові події.
3. Аналіз політичних органів: опишіть діяльність Центральної Ради (УНР) та Державного Секретаріату (ЗУНР), їхні функції та завдання.
4. Соціальні та культурні реформи: визначте, які кроки зробили уряди УНР і ЗУНР для розвитку освіти, культури та національної самосвідомості.
5. Порівняння республік: порівняйте УНР і ЗУНР за такими ознаками: територія, столиця, уряд, армія, зовнішньополітичні контакти.
6. Дослідження історичного документа: виберіть уривок з IV Універсалу Центральної Ради або Акту Злуки і проаналізуйте його значення для державотворення.
7. Рефлексія: Напишіть 5–7 речень на тему: «Які фактори заважали об'єднанню українських земель у період 1917–1919 рр.?»
8. Словник термінів: складіть список ключових понять: «Центральна Рада», «Державний Секретаріат», «Акт Злуки», «Універсал», «Галицька армія» та дайте коротке визначення кожного.
9. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що мало більше значення для становлення української державності: внутрішня діяльність урядів чи зовнішні обставини?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
3. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
4. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
5. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караіванов, О. Коломоєць, С. Коломоєць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.
6. Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. Укл. О. Ю. Карпенко, К. П. Мицан. – Т.1. – Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2001. – 584 с.
7. Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. Упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. – К., Вища школа, 2000. – 351 с.
8. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). – К., Інститут історії України, 2013. – 347 с.

9. Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938). – К., Інститут історії України, 2014. – 376 с.
10. Кульчицький С. Український Голодомор в контексті політики Кремля початку 1930-х рр. – К., Інститут історії України, 2014. – 208 с.
11. Мічені війною. Новосанжарці на полях Першої світової 1914–1918 рр. Клюсово-Зачепилівська волость: монографія / Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. – 396 с.

Додаткові

1. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.) / Р. В. Тимченко. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2013. – 347 с.
2. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / О. Рубльов, Л. Якубова. – К.: Інститут історії України, 2014. – 406 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 4. Україна в боротьбі за державну незалежність на початку ХХ ст.

Початок ХХ століття для України став періодом активного національно-визвольного руху, що поєднував політичну боротьбу, соціальні перетворення та культурне відродження. Українці прагнули звільнення від іноземного панування та здобуття самостійної держави.

Основним поштовхом до активізації національно-визвольного руху стала Перша світова війна (1914–1918 рр.), яка ослабила Російську та Австро-Угорську імперії. На західноукраїнських землях українці отримали можливість створювати власні військові формування, культурні та освітні організації. У Центральній та Східній Україні на тлі Лютневої революції 1917 р. у Росії почали діяти українські політичні партії та Центральна Рада, яка стала основою національного самоврядування.

У 1917–1918 рр. Центральна Рада проголосила автономію України, а згодом – повну незалежність УНР (січень 1918 р.). Водночас у Галичині та Буковині створювалася Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), яка ставила за мету захист прав українців на історичних землях колишньої Австро-Угорської імперії.

Військовий аспект боротьби включав формування українських армій: Українська Галицька армія у ЗУНР та регулярні війська УНР. Вони вели бойові дії проти більшовицьких сил, польських військ та внутрішніх анархічних загонів. Конфлікти були складними, адже новостворені держави мали обмежені ресурси та недостатньо організовану армію.

Дипломатичний фронт теж відігравав важливу роль. УНР та ЗУНР намагалися здобути міжнародне визнання та укладали договори із сусідніми державами. Наприклад, укладення Брест-Литовського мирного договору (1918 р.) дозволило УНР на деякий час стабілізувати внутрішню ситуацію.

Соціально-економічна боротьба включала реформування земельних відносин, розвиток освіти та культури, організацію управління на звільнених територіях. Українська інтелігенція відігравала ключову роль у поширенні національної свідомості, формуванні друкованого слова та організації освітніх установ.

Попри короткочасний успіх, УНР і ЗУНР зіткнулися з низкою проблем: війни з більшовиками та поляками, нестача фінансів і ресурсів, внутрішні політичні конфлікти. Проте ці події заклали основу для подальшої боротьби за незалежність і стали ключовим етапом формування української державності.

Таким чином, початок ХХ ст. був часом активної боротьби за державну незалежність України, поєднуючи політичні, військові, соціальні та культурні аспекти. Досвід УНР і ЗУНР дав уроки організації державності, національної армії та дипломатії, які стали фундаментом для здобуття незалежності у ХХ столітті.

Запитання для самоперевірки:

1. Які історичні умови сприяли активізації національно-визвольного руху в Україні на початку ХХ ст.?
2. Яку роль відігравала Центральна Рада у здобутті автономії та незалежності України?
3. Коли проголошено повну незалежність Української Народної Республіки (УНР)?
4. Коли і де було створено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР), і які території вона охоплювала?
5. Які основні завдання ставили перед собою УНР і ЗУНР у перші роки свого існування?
6. Які труднощі виникли у військовій боротьбі УНР і ЗУНР за незалежність?
7. Яку роль відігравала дипломатія та міжнародні договори (наприклад, Брест-Литовський мир) для обох республік?
8. Як українська інтелігенція сприяла розвитку освіти, культури та національної свідомості у цей період?
9. Які соціальні та економічні завдання ставили перед собою новостворені українські держави?
10. Чому початок ХХ ст. вважається ключовим етапом боротьби України за державну незалежність і які уроки цього періоду стали важливими для майбутньої державності?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про політичну ситуацію в Україні на початку ХХ ст. та боротьбу за незалежність.
2. Хронологічна схема: намалюйте схему ключових подій 1917–1919 рр.: Лютнева революція, створення УНР і ЗУНР, Акт Злуки, основні військові події.
3. Аналіз політичних органів: опишіть функції Центральної Ради, Державного Секретаріату та інших органів влади.
4. Соціальні та економічні виклики: визначте проблеми, з якими стикалося населення: економічну нестабільність, голод, соціальні реформи.
5. Військова боротьба: опишіть конфлікти УНР і ЗУНР з більшовиками та Польщею, зазначте ключові причини та результати.
6. Порівняння республік: порівняйте УНР і ЗУНР за територією, столицею, урядом, армією та зовнішньополітичними контактами.
7. Дослідження історичного документа: проаналізуйте уривок з IV Універсалу Центральної Ради або Акту Злуки та поясніть його значення для державотворення.
8. Творче завдання: намалюйте карту українських земель 1917–1919 рр., позначте території УНР, ЗУНР, основні центри влади та бойові дії.
9. Рефлексія: напишіть 5–7 речень на тему: «Які фактори заважали зберегти незалежність України на початку ХХ ст.?»
10. Словник термінів: складіть список ключових понять: «Центральна Рада», «Державний Секретаріат», «Акт Злуки», «Універсал», «Галицька армія», «Польсько-українська війна» та дайте коротке визначення кожного.
11. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що мало більший вплив на державність України: внутрішні політичні рішення чи зовнішні обставини?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
3. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
4. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караіванов, О. Коломоєць, С. Коломоєць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.
5. Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. Укл. О. Ю. Карпенко, К. П. Мицан. – Т.1. – Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2001. – 584 с.

6. Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. Упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. – К., Вища школа, 2000. – 351 с.
7. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). – К., Інститут історії України, 2013. – 347 с.
8. Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938). – К., Інститут історії України, 2014. – 376 с.
9. Кульчицький С. Український Голодомор в контексті політики Кремля початку 1930-х рр. – К., Інститут історії України, 2014. – 208 с.
10. Мічені війною. Новосанжарці на полях Першої світової 1914–1918 рр. Клюсово-Зачепилівська волость: монографія / Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. – 396 с.

Додаткові

1. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.) / Р. В. Тимченко. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2013. – 347 с.
2. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / О. Рубльов, Л. Якубова. – К.: Інститут історії України, 2014. – 406 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 5. Соціально-економічний і політичний розвиток України на початку ХХ ст.

Початок ХХ століття в Україні характеризувався складним поєднанням економічних, соціальних та політичних процесів, які створювали передумови для національного відродження та боротьби за державну незалежність.

Соціально-економічний розвиток. Україна залишалася переважно аграрною країною. Основну частину населення становило селянство, яке після скасування кріпосного права 1861 року продовжувало боротися за власну землю та економічну незалежність. У цей період спостерігалось формування аграрного ринку, розвиток товарного виробництва та поява селянських кооперативів, які допомагали покращувати економічний стан населення.

Водночас розвивалася промисловість, особливо у східних і південно-східних регіонах: Донбас, Кривий Ріг та Київська губернія стали центрами вугільної та металургійної промисловості. Розвивалися залізниці, порти, банківська система, що сприяло економічній інтеграції та залученню іноземних інвестицій. Проте індустріалізація була нерівномірною: західні та

центральні губернії залишалися аграрними, а промисловий розвиток відбувався переважно на сході.

Політичне життя на початку ХХ ст. характеризувалося активізацією національного руху та громадянської активності. У Російській імперії українці почали створювати політичні партії, культурно-освітні та громадські організації. Після революційних подій 1905–1907 рр. частково відкрилися можливості для участі у політичному житті, хоча політичні свободи залишалися обмеженими.

У Західній Україні, під владою Австро-Угорщини, українці мали більше політичних прав і змогли брати участь у парламентській діяльності, розвивати освіту, культуру і власні громадські структури. Саме тут почали формуватися перші українські політичні партії, діяли товариства «Просвіта», культурні та економічні організації, які сприяли національному відродженню.

У громадському житті українці активно боролися за культурні та освітні права, з'являлися українські школи, театри, друковані видання. Це сприяло формуванню національної свідомості та підготовці населення до політичної активності, що стало особливо важливим у роки Першої світової війни та подальшої боротьби за державну незалежність.

Таким чином, на початку ХХ ст. соціально-економічний розвиток України поєднував аграрну традицію з зародженням промисловості, формуванням ринкових відносин та кооперативного руху, а політичний розвиток – активізацією національного руху, появою політичних партій, громадських організацій і культурного піднесення. Ці процеси створили основу для подальшої боротьби за національну державність і модернізацію суспільства.

Запитання для самоперевірки:

1. Які галузі промисловості були провідними в Україні на початку ХХ ст.?
2. Які особливості розвитку сільського господарства України
3. Яку роль відігравав іноземний капітал в економіці України?
4. У складі яких держав перебували українські землі на початку ХХ ст.?
5. Які основні події революції 1905–1907 рр. відбувалися в Україні?
6. Які українські політичні партії діяли на початку ХХ ст.?
7. Якою була політика влади щодо українського національного руху?
8. У яких формах проявлявся український національний рух?
9. Яку роль відігравала українська інтелігенція?
10. Які чинники підготували ґрунт для визвольних змагань 1917–1921 рр.?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про соціально-економічний та політичний розвиток українських земель на початку ХХ ст.

2. Аналіз соціальних груп: опишіть умови життя селян і робітників, їхні потреби та участь у соціальних конфліктах.
3. Розвиток промисловості: визначте ключові промислові регіони та галузі, поясніть, як вони впливали на економічний розвиток України.
4. Політичні партії та рухи: складіть таблицю українських політичних партій (Наддніпрянська Україна та Галичина), зазначте їхні завдання та програми.
5. Національне відродження: опишіть діяльність культурних та освітніх товариств, їхній вплив на національну самосвідомість.
6. Дослідження документів: проаналізуйте уривки газет, листівок чи постанов того часу, що стосуються селянських або робітничих виступів.
7. Творче завдання: намалюйте карту України початку ХХ ст., позначте основні промислові центри, райони селянських виступів та культурні осередки.
8. Рефлексія: напишіть 5–7 речень на тему: «Як соціально-економічний розвиток впливав на формування політичної активності українців?»
9. Словник термінів: складіть список ключових понять: «революція 1905–1907 рр.», «селянський рух», «робітничий страйк», «політичні партії», «Просвіта», «промисловий розвиток» та дайте коротке визначення кожного.
10. Дискусійне завдання: Підготуйте відповідь на питання: «Що більше сприяло національному відродженню: економічний розвиток чи політична активність?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
3. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
4. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караіванов, О. Коломoeць, С. Коломoeць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.
5. Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. Укл. О. Ю. Карпенко, К. П. Мицан. – Т.1. – Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2001. – 584 с.
6. Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. Упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. – К., Вища школа, 2000. – 351 с.
7. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). – К., Інститут історії України, 2013. – 347 с.

8. Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938). – К., Інститут історії України, 2014. – 376 с.
9. Кульчицький С. Український Голодомор в контексті політики Кремля початку 1930-х рр. – К., Інститут історії України, 2014. – 208 с.
10. Мічені війною. Новосанжарці на полях Першої світової 1914–1918 рр. Клюсово-Зачепилівська волость: монографія / Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. – 396 с.

Додаткові

1. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.) / Р. В. Тимченко. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2013. – 347 с.
2. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / О. Рубльов, Л. Якубова. – К.: Інститут історії України, 2014. – 406 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 6. Україна у 1920–1930-х роках; підготовка та перебіг Другої світової війни на українських землях.

Україна у 1920–1930-х роках. Після завершення громадянської війни та встановлення радянської влади на більшій частині українських земель почався період становлення Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) як складової частини СРСР. Основними рисами цього періоду були радянська державна і суспільна життя, централізація влади, а також жорсткий контроль над економікою і культурою.

Соціально-економічний розвиток. У 1920-х роках проводилася політика воєнного комунізму, яка передбачала націоналізацію промисловості, примусове постачання продовольства та сувору централізацію господарства. У 1921–1928 рр. політика змінилася на Неп (Нова економічна політика), яка дозволила обмежене приватне підприємництво і сільськогосподарську торгівлю.

Наприкінці 1920-х почалася колективізація сільського господарства, яка супроводжувалася насильницьким об'єднанням селянських господарств у колгоспи та конфіскацією зерна. Це спричинило масовий голод 1932–1933 рр. (Голодомор), внаслідок якого загинуло мільйони українців. Одночасно відбувалася індустріалізація, будувалися великі підприємства в Донбасі, Дніпропетровську, Харкові та інших регіонах, проте економічний розвиток відбувався під жорстким контролем держави.

У 1930-х роках проводилися масові репресії проти реальних та уявних противників радянської влади, що супроводжувалося розгортанням тоталітарного режиму Сталіна. Політичні репресії торкнулися партійного активу, інтелігенції, духовенства та селянства. Активно велося підпорядкування культури і освіти ідеології комуністичної партії, обмежувалися національні прояви українців.

Підготовка та перебіг Другої світової війни на українських землях
У 1930-х роках Європа перебувала у стані зростаючої політичної напруженості: посилювався нацизм у Німеччині та мілітаризм у Японії та Італії. Українські землі, розділені між СРСР і Польщею, перебували під загрозою вторгнення.

Початок Другої світової війни пов'язаний із нападом Німеччини на Польщу 1 вересня 1939 р., після чого відбулося розділення польських територій між Німеччиною та СРСР відповідно до пакту Молотова–Ріббентропа. За його умовами, західноукраїнські землі (Галичина, Волинь) були приєднані до УРСР.

У 1941 р. Німеччина вторглася на територію СРСР, включно з українськими землями. На території України розгорнулися жорстокі бойові дії та окупація. Були створені різні фронти: Сталінградський, Київський, Дніпровський, які визначали перебіг військових операцій. Українські землі стали ареною масових боїв, руйнування промисловості та міст, а також місцем трагедій цивільного населення, зокрема Голодомор під час окупації, масові репресії та Голокост.

На цих землях активно діяли партизанські загони та підпільні організації, які боролися проти німецької окупації та допомагали Червоній армії у визволенні територій. Водночас частина населення потрапляла під пропаганду німецької влади, що призводило до складних соціально-політичних ситуацій.

Таким чином, період 1920–1930-х років в Україні був часом радикальної соціально-економічної трансформації, централізації влади та репресій, а кінець 1930-х – початок 1940-х – періодом підготовки до Другої світової війни та окупації українських земель, що призвело до величезних людських та матеріальних втрат.

Запитання для самоперевірки:

1. Які наслідки мала поразка Української Народної Республіки та Української Держави після 1921 року?
2. Що означала політика «коренізації» в Українській РСР у 1920-х роках?
3. Які основні цілі мали колективізація та індустріалізація в Україні у 1920–1930-х роках?

4. У чому полягає трагедія Голодомору 1932–1933 років і які його наслідки для населення України?
5. Які зміни відбулися у культурному та суспільному житті України в 1930-х роках?
6. Які події передували окупації Західної України у 1939 році?
7. Коли розпочалася Друга світова війна на території України і що спричинило її початок?
8. Які форми опору німецькій окупації діяли в Україні під час війни?
9. Як визволялися українські землі від німецьких окупантів і які наслідки мала війна для населення та економіки?
10. Хто входив до основних учасників визвольного руху на українських землях під час Другої світової війни?

Завдання для самостійної роботи:

1. Конспектування: складіть короткий конспект (1–2 сторінки) про соціально-економічний, політичний та культурний розвиток України у 1920–1930-х роках.
2. Хронологічна схема: Створіть схему ключових подій 1920–1941 рр.: колективізація, Голодомор, індустріалізація, прихід радянських військ на Західну Україну, початок німецько-радянської війни.
3. Аналіз економічних процесів: опишіть індустріалізацію, колективізацію та її наслідки для селянства.
4. Соціальна політика: визначте основні зміни в освіті, культурі та національному житті, а також репресії проти населення.
5. Підготовка до війни: охарактеризуйте міжнародну політичну ситуацію 1930-х рр., зокрема Пакт Молотова–Ріббентропа та розподіл сфер впливу в Європі.
6. Перебіг Другої світової війни на українських землях: опишіть окупацію Західної України радянськими та німецькими військами, основні битви та дії партизанів.
7. Партизанський та визвольний рух: проаналізуйте діяльність радянських партизанів та українських націоналістичних організацій під час окупації.
8. Рефлексія: напишіть 5–7 речень на тему: «Як соціально-економічні процеси 1920–1930-х років вплинули на підготовку України до Другої світової війни?»
9. Словник термінів: складіть список ключових понять: «колективізація», «індустріалізація», «Голодомор», «Пакт Молотова–Ріббентропа», «Західна Україна», «партизанський рух», «окупація», «націоналістичні організації» та дайте коротке визначення кожного.

10. Дискусійне завдання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Що мало більший вплив на українське суспільство у 1920–1930-х рр.: внутрішня політика СРСР чи зовнішні загрози?»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
3. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
4. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караїванов, О. Коломоєць, С. Коломоєць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.
5. Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. Укл. О. Ю. Карпенко, К. П. Мицан. – Т.1. – Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2001. – 584 с.
6. Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. Упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. – К., Вища школа, 2000. – 351 с.
7. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). – К., Інститут історії України, 2013. – 347 с.
8. Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938). – К., Інститут історії України, 2014. – 376 с.
9. Кульчицький С. Український Голодомор в контексті політики Кремля початку 1930-х рр. – К., Інститут історії України, 2014. – 208 с.
10. Матеріали Всесвітнього конгресу дослідників Голодомору-геноциду українців, приуроченого до 90-х роковин пам'яті українців, знищених у 1932–1933 рр. комуністичним тоталітарним режимом. – К., Видавництво Ліра-К, 2024. – 420 с.
11. Харук А. Оборонні війни Польща 1939 – Україна 2022–2023: монографія. – Львів, НАСВ, 2024. – 269 с.
12. В'ятрович В., Зінченко О., Майоров М. Війна і міф. Невідома Друга світова / Володимир В'ятрович, Олександр Зінченко, Максим Майоров. — Харків : КСД, 2024. — 272 с.

Додаткові

1. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / О. Рубльов, Л. Якубова. – К.: Інститут історії України, 2014. – 406 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 7. Історія Української РСР у 1945–1985 рр.

Період 1945–1985 рр. в історії Української РСР є одним із найскладніших і водночас визначальних етапів розвитку українського суспільства. Він охоплює повоєнну відбудову, утвердження радянської моделі управління, спроби часткових реформ, а згодом тривалий період політичного й економічного застою. Для України цей час характеризувався поєднанням значних досягнень у промисловості, науці та освіті з відсутністю політичної самостійності, ідеологічним тиском і порушенням прав людини.

Друга світова війна завдала Українській РСР величезних втрат. Було зруйновано промислові підприємства, транспортну інфраструктуру, житловий фонд, загинули мільйони людей. Після війни Україна остаточно закріпилася в сучасних територіальних межах, а в 1954 р. до її складу було передано Кримську область. Формально Українська РСР виступала суб'єктом міжнародних відносин і стала однією із засновниць Організації Об'єднаних Націй, проте фактично залишалася повністю залежною від союзного центру в Москві.

У перші повоєнні роки головним завданням стала відбудова народного господарства. Вона здійснювалася в межах командно-адміністративної системи та жорсткого планування. Пріоритет надавався важкій промисловості, зокрема металургії, вугільній галузі, машинобудуванню та енергетиці. Уже на початку 1950-х років довоєнні показники промислового виробництва було перевищено. Водночас сільське господарство залишалося відсталим. Колгоспна система, посилена податковим тиском і адміністративним примусом, не могла забезпечити належного рівня життя селян. Це стало однією з причин голоду 1946–1947 рр., який забрав життя сотень тисяч людей.

Особливо складною була ситуація в західноукраїнських землях, де після війни тривала радянізація. Вона супроводжувалася насильницькою колективізацією, ліквідацією Української греко-католицької церкви, масовими репресіями проти учасників національно-визвольного руху. До початку 1950-х років збройний опір було придушено, а регіон остаточно інтегровано в радянську систему.

Після смерті Йосипа Сталіна в 1953 р. розпочався період десталінізації, пов'язаний з діяльністю Микити Хрущова. Було засуджено культ особи, припинено масові репресії, реабілітовано частину жертв політичних переслідувань. В економіці здійснювалися спроби реформування: розширювалося житлове будівництво, поліпшувалося становище селян, упроваджувалися раднаргоспи. Важливі зміни відбулися й у культурному житті. З'явилося покоління шістдесятників — митців та інтелектуалів, які

прагнули відродження української культури, розвитку національної мови, гуманізації суспільства. Проте лібералізація мала обмежений характер і з часом була згорнута.

З середини 1960-х років Українська РСР увійшла в період, який отримав назву «застою». Економічний розвиток відбувався переважно екстенсивним шляхом, без глибоких структурних змін. Україна залишалася важливою індустріальною базою СРСР, але це супроводжувалося виснаженням природних ресурсів, екологічними проблемами та зниженням ефективності виробництва. Політична система характеризувалася жорстким контролем з боку Комуністичної партії, відсутністю реальної демократії та свобод.

У цей період активізувався дисидентський рух, представники якого виступали за дотримання прав людини, свободу слова, національні та культурні права українців. Влада відповідала репресіями, арештами, засланнями та ідеологічним тиском. Посилилася політика русифікації, що призводило до звуження сфери використання української мови в освіті, науці та офіційному житті.

Попри складні політичні умови, у 1945–1985 рр. відбулися важливі соціальні зміни. Швидко зростало міське населення, розширювалася система середньої та вищої освіти, розвивалася наука. Українські вчені досягли значних успіхів у галузі кібернетики, фізики, медицини, авіа- та ракетобудування. Водночас рівень життя населення залишався суперечливим: соціальні гарантії поєднувалися з дефіцитом товарів, житловою проблемою та обмеженими можливостями самореалізації.

Отже, період 1945–1985 рр. в історії Української РСР був часом глибоких протиріч. Україна відновила економіку після війни, зміцнила свій промисловий і науковий потенціал, але залишалася частиною тоталітарної держави без реального суверенітету. Накопичені в цей час соціально-економічні, національні та політичні проблеми згодом стали передумовами кризи радянської системи й підготували ґрунт для подій кінця 1980-х — початку 1990-х років, що привели Україну до незалежності.

Запитання для самоперевірки:

1. Якими були наслідки Другої світової війни для Української РСР?
2. Які головні завдання та особливості повоєнної відбудови економіки України?
3. Чому сільське господарство перебувало в кризовому стані в повоєнні роки?
3. Якими методами здійснювалася радянська західноукраїнських земель?
4. У чому полягала десталінізація та як вона вплинула на Україну?
5. Яке значення мало передання Кримської області Україні у 1954 р.?

6. Хто такі шістдесятники та яку роль вони відіграли в культурному житті?
7. Якими рисами характеризувався період «застою» в Українській РСР?
8. У чому полягала діяльність дисидентського руху в Україні?
9. Які соціальні, національні й політичні проблеми, накопичені у 1945–1985 рр., стали передумовами змін кінця 1980-х років?

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть короткий конспект лекції (1–1,5 сторінки), виділивши основні етапи розвитку Української РСР у 1945–1985 рр.
2. Заповніть таблицю «Етапи розвитку Української РСР у повоєнний період» (відбудова, десталінізація, застій) із зазначенням характерних рис кожного етапу.
3. Проаналізуйте причини та наслідки голоду 1946–1947 рр. в Україні.
4. Підготуйте повідомлення (5–7 речень) про радянізацію західноукраїнських земель.
5. Охарактеризуйте зміни в політичному та культурному житті України в період «відлиги».
6. Складіть коротку характеристику діяльності шістдесятників або одного з представників дисидентського руху.
7. Проаналізуйте економічні та соціальні риси періоду «застою» в Українській РСР.
8. Наведіть приклади політики русифікації та поясніть її наслідки.
9. Зробіть висновок про становище Української РСР у складі СРСР у 1945–1985 рр.
10. Поясніть, як події та процеси цього періоду підготували ґрунт для перебудови й здобуття незалежності України.

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
2. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
3. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караіванов, О. Коломоєць, С. Коломоєць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.
4. Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. Упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. – К., Вища школа, 2000. – 351 с.
5. Барановська Н. Чорнобильська трагедія. Нариси з історії. – К., Інститут історії України, 2011. – 254 с.
6. Мокрик Р. Бунт проти імперії : українські шістдесятники / Родомир Мокрик. — Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2023. — 416 с.

7.Коваль Р. Здолати Росію. Хроніка падіння імперії зла. Кінець 1980-х – початок 1990-х років / Роман Коваль. — Київ : Markobook, 2023. — 576 с.

Додаткові

1. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / О. Рубльов, Л. Якубова. – К.: Інститут історії України, 2014. – 406 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 8. Становлення та розвиток незалежної України.

Становлення та розвиток незалежної України охоплює період від кінця 1980-х років до сучасності і є одним із найважливіших етапів історії держави. Наприкінці 1980-х років у СРСР загострилася політична, економічна та соціальна криза. Політика перебудови та гласності сприяла активізації громадського життя, формуванню багатопартійності та розвитку національного руху. В Україні важливу роль у цьому процесі відіграв Народний рух України за перебудову, який об'єднав прихильників демократичних змін і національного відродження. Прийняття Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року стало важливим кроком на шляху до незалежності.

24 серпня 1991 року Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України, що стало реакцією на спробу державного перевороту в СРСР та загрозу відновлення тоталітарного режиму. 1 грудня 1991 року на Всеукраїнському референдумі понад 90 % громадян підтримали незалежність, у той же день було обрано першого Президента України Леоніда Кравчука. Після здобуття незалежності Україна розпочала формування власних державних інститутів, створення Збройних сил, запровадження державних символів — прапора, герба і гімну. У 1996 році була ухвалена Конституція України, яка закріпила принципи суверенітету, демократії, поділу влади та прав людини. Також було запроваджено національну валюту — гривню.

Перехід від планової до ринкової економіки був складним і суперечливим. Приватизація державної власності сприяла формуванню олігархічного капіталу, посилилася соціальна нерівність, зросло безробіття, значна частина населення опинилася за межею бідності. Водночас поступово формувалися ринкові інститути, розвивався приватний сектор, відбувалося виходження України у світову економіку. На початку XXI століття економічна ситуація стабілізувалася, хоча структурні проблеми залишалися.

Політичне життя незалежної України характеризувалося становленням багатопартійної системи, розвитком громадянського суспільства та

політичною нестабільністю. Важливими подіями стали масові громадські виступи — Помаранчева революція 2004 року та Революція Гідності 2013–2014 років, які засвідчили прагнення суспільства до демократичних цінностей, верховенства права та європейського вибору. Україна обрала курс на інтеграцію в європейське та світове співтовариство, стала членом ООН і Ради Європи та встановила дипломатичні відносини з більшістю держав світу. Водночас відносини з Росією залишалися складними та суперечливими.

Починаючи з 2014 року, Україна зіткнулася з новими викликами — анексією Криму Росією та війною на сході країни, що спричинило глибокі політичні, економічні та соціальні зміни. Водночас ці події зміцнили національну ідентичність українців та прагнення до незалежності й європейського майбутнього. Таким чином, становлення незалежної України було складним і тривалим процесом, під час якого держава пройшла шлях від пострадянської республіки до суб'єкта міжнародної політики з власними демократичними інститутами, а українське суспільство продовжує боротьбу за суверенітет, свободу та демократичний розвиток.

Запитання для самоперевірки:

1. Які політичні та економічні чинники сприяли здобуттю незалежності України?
2. Яку роль відіграв Народний рух України за перебудову в процесі державотворення?
3. Коли було проголошено незалежність України та які події цьому передували?
4. Які результати референдуму 1 грудня 1991 року та хто став першим Президентом України?
5. Які основні державні інститути та символи було створено в перші роки незалежності?
6. Коли була ухвалена Конституція України і які принципи вона закріпила?
7. Які труднощі переживала економіка України у 1990-х роках під час переходу до ринкової економіки?
8. Які події засвідчили прагнення українського суспільства до демократії у XXI столітті?
9. Які основні напрями зовнішньої політики України після здобуття незалежності?
10. Які виклики виникли для України після 2014 року і як вони вплинули на національну ідентичність та державність?

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть короткий конспект (1–1,5 сторінки) про здобуття незалежності України та основні події перших років державності.

2. Заповніть таблицю «Державотворчі процеси в Україні» із зазначенням подій, дат і значення для держави.
3. Поясніть причини та результати референдуму 1 грудня 1991 року.
4. Підготуйте повідомлення (5–7 речень) про ухвалення Конституції України 1996 року та її основні положення.
5. Проаналізуйте основні економічні проблеми України 1990-х років і шляхи їх подолання.
6. Складіть коротку характеристику однієї з революцій (Помаранчева революція 2004 р. або Революція Гідності 2013–2014 р.) із зазначенням причин і наслідків.
7. Дослідіть зміни у зовнішній політиці України після 1991 року та складіть хронологічний перелік ключових подій.
8. Поясніть, як події 2014 року вплинули на національну ідентичність і розвиток державності.
9. Складіть власний короткий висновок про основні досягнення та проблеми незалежної України.
10. Намалюйте хронологічну схему «Становлення та розвиток незалежної України» із зазначенням ключових подій та років.

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
2. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
3. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караїванов, О. Коломоєць, С. Коломоєць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.
4. Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. Упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусев, В. Ю. Король та ін. – К., Вища школа, 2000. – 351 с.
5. Загребельний І. Майдан. Хроніки недореволюції. – К., Арт-Прес, 2014. – 320 с.
6. Винницький М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності. – Львів, Видавництво Старого Лева, 2021. – 424 с.
7. Колектив авторів. Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця. – Київ, 2025.
8. Коваль Р. Здолати Росію. Хроніка падіння імперії зла. Кінець 1980-х – початок 1990-х років / Роман Коваль. — Київ : Markobook, 2023. — 576 с.

Додаткові

1. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / О. Рубльов, Л. Якубова. – К.: Інститут історії України, 2014. – 406 с.

2.Букет Є. 30 війн із Заклятим сусідом. - Київ: Видавництво Марка Мельника, 2023. - 304 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Тема 9. Національно-державне відродження України у сучасний період.

Національно-державне відродження України у сучасний період охоплює процеси становлення та зміцнення української державності, формування національної ідентичності та громадянського суспільства від здобуття незалежності в 1991 році до сьогоднішнього дня. Цей процес тісно пов'язаний з політичними, економічними, соціальними, культурними та міжнародними чинниками, які визначали розвиток держави, її інтеграцію у світові структури та здатність протидіяти зовнішнім загрозам.

Після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року почалося формування власних політичних інститутів, системи державної влади та правової бази. Верховна Рада та інші органи влади були покликані забезпечити стабільність, законність та розвиток демократичного суспільства. Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року, закріпила основні принципи державного устрою, права людини, верховенство права, поділ влади, що стало фундаментом національно-державного відродження. Паралельно відбувався розвиток системи місцевого самоврядування, запроваджувалися державні символи та національна валюта — гривня, що сприяло консолідації суспільства та зміцненню державності.

Політичне життя незалежної України характеризувалося поступовим становленням багатопартійної системи, розвитком громадянського суспільства та політичною нестабільністю. Важливу роль у розвитку національної свідомості відігравали громадські організації, студентські та культурні рухи, а також засоби масової інформації, що сприяли формуванню демократичних цінностей та активної позиції громадян у державотворчих процесах. Масові громадські виступи, зокрема Помаранчева революція 2004 року, стали проявом прагнення українців до чесних виборів та верховенства права. Революція Гідності 2013–2014 років, викликана політичною кризою та відмовою уряду від євроінтеграційного курсу, засвідчила готовність суспільства відстоювати демократичні цінності, права людини та європейську орієнтацію держави.

Економічне становлення держави супроводжувалося переходом від планової економіки до ринкової системи. Приватизація державної власності, створення фінансових інститутів та впровадження гривні мали важливе значення, однак реформування економіки супроводжувалося значними

кризами, падінням виробництва, інфляцією та зростанням соціальної нерівності. Лише на початку XXI століття економічна стабільність почала поступово відновлюватися, розвивався приватний сектор, формувалася середній клас, з'являлися іноземні інвестиції та відбувалася інтеграція у світову економіку.

Важливим чинником національно-державного відродження стала українська культура, освіта, наука та мова. Відновлення історичної пам'яті, популяризація національних традицій, розвиток української літератури, музики, театру та кіномистецтва сприяли формуванню національної свідомості та консолідації суспільства. Особливу роль у цьому процесі відіграє підтримка української мови як державної та розвиток освітніх програм, що зміцнюють національну ідентичність і патріотизм серед молоді.

Період після 2014 року став критичним для національно-державного відродження. Анексія Криму Росією та початок збройного конфлікту на сході України створили серйозні виклики для державності, економіки та безпеки. У відповідь на ці загрози Україна активізувала міжнародну співпрацю, посилила оборонний потенціал, проводила реформи у сфері безпеки та оборони. Громадянське суспільство, волонтерські рухи, патріотичні ініціативи та активна позиція населення стали вирішальними чинниками збереження державності та єдності нації.

Міжнародна інтеграція також відіграє важливу роль у сучасному національно-державному відродженні. Україна вступила в діалог із Європейським Союзом та НАТО, стала членом численних міжнародних організацій, що сприяло її політичній та економічній стабільності. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС та отримання безвізового режиму з країнами Європи сприяли інтеграції України у світові політичні та економічні процеси та посилили прагнення до європейських стандартів у державному управлінні та правовій системі.

Досягнення національно-державного відродження України до 2025 року включають зміцнення державності, розвиток демократичних інститутів, активізацію громадянського суспільства, популяризацію української мови та культури, формування європейського та демократичного вектора розвитку держави. Незважаючи на численні виклики, сучасна Україна продовжує утверджувати власну незалежність, зміцнювати патріотизм та національну ідентичність, а також інтегруватися у світову спільноту як демократична та суверенна держава.

Таким чином, національно-державне відродження України у сучасний період — це складний, багатовекторний та тривалий процес, який об'єднує політичні, економічні, соціальні та культурні трансформації, спрямовані на

зміцнення незалежності, демократії та європейської інтеграції, і він продовжує формувати майбутню державу до 2025 року та далі.

Запитання для самоперевірки:

1. Що означає поняття «національно-державне відродження», і як воно проявляється в сучасній Україні?
2. Які політичні, економічні та соціальні фактори сприяли національно-державному відродженню України після проголошення незалежності в 1991 році?
3. Яку роль відіграли громадянські рухи та активність суспільства у формуванні демократичних інститутів України в 1990-х та 2000-х роках?
4. Які ключові події політичного життя України, зокрема Помаранчева революція 2004 року та Революція Гідності 2013–2014 років, засвідчили прагнення населення до демократії та європейського вибору держави?
5. Як змінилася політична система України у XXI столітті, і які реформи вплинули на посилення демократичних інститутів до 2025 року?
6. Які основні економічні реформи проводилися в Україні після 1991 року, зокрема в період інтеграції до світової економіки та реформування фінансової системи, і з якими проблемами вони стикалися?
7. Яким чином розвиток української культури, освіти, науки та мови сприяв зміцненню національної самосвідомості та національної ідентичності?
8. Які виклики та загрози стояли перед Україною у 2014–2025 роках, зокрема анексія Криму, війна на сході, внутрішня політична нестабільність і зовнішній тиск?
9. Які заходи держави та суспільства сприяли зміцненню патріотизму, єдності нації та протидії зовнішнім загрозам у сучасний період?
10. Які ключові досягнення національно-державного відродження України до 2025 року в політичній, економічній, соціальній та культурній сферах?
11. Як міжнародна інтеграція, співпраця з Європейським Союзом та НАТО, а також участь у світових організаціях вплинули на національно-державне відродження України?
11. Яким чином сучасні події та реформи заклали підґрунтя для майбутнього розвитку України як незалежної, демократичної та європейської держави?

Завдання для самостійної роботи:

1. Хронологічна схема: складіть детальну хронологічну схему ключових подій національно-державного відродження України від 1991 до 2025 року, включно з політичними, економічними та культурними подіями.
2. Конспект: напишіть розгорнутий конспект (1–2 сторінки) про роль громадянського суспільства у зміцненні державності та демократичних інститутів України у XXI столітті.

3. Аналіз революцій: порівняйте Помаранчеву революцію 2004 року та Революцію Гідності 2013–2014 років, визначте причини, перебіг та наслідки для розвитку національної свідомості та державності.
4. Дослідження культури: підготуйте повідомлення або презентацію про роль української мови, освіти, науки та культури у формуванні національної ідентичності та патріотизму.
5. Економічний аналіз: опишіть основні економічні реформи України після 1991 року, зокрема реформи фінансової системи, приватизацію та інтеграцію у світову економіку, і визначте їхні позитивні та негативні наслідки.
6. Виклики сучасності: Складіть таблицю «Виклики та загрози для України 2014–2025 рр.», де зазначте фактори (анексія Криму, війна на сході, політична нестабільність, зовнішній тиск) та заходи держави й суспільства для їх подолання.
7. Міжнародна інтеграція: підготуйте короткий звіт про вплив міжнародної співпраці та євроінтеграції на національно-державне відродження України.
8. Творче завдання: напишіть есе (5–7 абзаців) на тему: «Національно-державне відродження України як основа її майбутнього розвитку».
9. Власний аналіз: опишіть, які досягнення та проблеми національно-державного відродження є найбільш важливими для України у 2025 році.
10. Дискусійне питання: підготуйте аргументовану відповідь на питання: «Як сучасні українські події та реформи впливають на патріотизм і єдність нації?»»

Рекомендовані джерела:

Основні

1. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
2. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
3. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караїванов, О. Коломoeць, С. Коломoeць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.
4. Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. Упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. – К., Вища школа, 2000. – 351 с.
5. Загребельний І. Майдан. Хроніки недореволюції. – К., Арт-Прес, 2014. – 320 с.
6. Винницький М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності. – Львів, Видавництво Старого Лева, 2021. – 424 с.
7. Колектив авторів. Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця. – Київ, 2025.

Додаткові

1. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / О. Рубльов, Л. Якубова. – К.: Інститут історії України, 2014. – 406 с.
2. Букет Є. 30 війн із Заклятим сусідом. - Київ: Видавництво Марка Мельника, 2023. - 304 с.
3. Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022-24.02.2023). У 4-х кн. – Кн. I / Голова робочої групи: В. Залужний; Робоча група: М. Забродський, Є. Мойсюк, С. Шаптала, В. Бідний, Р. Гузь, Д. Комаров, С. Косач, І. Косяк, В. Куравський, А. Мирончук, О. Паламарчук, Л. Скуріневська, С. Таранець, О. Ткачук, С. Ушаков, С. Хлонь, Т. Баротов, О. Боков, М. Крет, О. Гапоненко, І. Патриляк, С. Сівков, Д. Ведула, А. Коваль, М. Ковальчук, М. Любашенко, О. Пагіря, О. Полтораков, М. Таран. Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України та Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. – 270 с.
4. Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022-24.02.2023). У 4-х кн. Кн. II / Голова робочої групи В. ЗАЛУЖНИЙ. Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 198 с.
5. Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022-24.02.2023). У 4-х кн. Кн. III / Голова робочої групи В. ЗАЛУЖНИЙ. Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 198 с.
6. Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022-24.02.2023). У 4-х кн. Кн. IV / Голова робочої групи В. ЗАЛУЖНИЙ. Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 267 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

4. Структура освітнього компоненту

Назви освітніх блоків і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
Лек.		Пр.	Сем.	Інд.	СРС	
1	2	3	4	5	6	7
Освітній блок 1. Антична, середньовічна та нова історія						
Тема 1. Вступ до курсу: предмет, завдання, значення історії України та основи періодизації історичних процесів.		1	1			
Тема 2. Найдавніші цивілізації на території сучасної України.		1	1			2
Тема 3. Походження слов'ян і процес їхнього розселення.		1	1			
Тема 4. Виникнення Київської Русі та її розквіт; історія Галицько-Волинського князівства.		1	2	3		2
Тема 5. Монгольська навала і її вплив на розвиток Русі.		1	1			
Тема 6. Українські землі в умовах іноземного панування (друга половина XIV – перша половина XVI ст.).		1	2			
Тема 7. Формування українського козацтва; наростання національно-визвольної боротьби.		2	2			3
Тема 8. Українські землі XVII ст.; Національно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького; відродження української державності.		2	1			3
Тема 9. Соціально-політичний розвиток українських земель наприкінці XVII – XVIII ст.		2	1			3
Разом за освітнім блоком 1		12	12	3		13
Освітній блок 2 Нова та новітня історія						
Тема 1. Українські території у складі Російської та Австро-Угорської імперій у XIX ст.		2	1			3
Тема 2. Скасування кріпосного права; реформи 1860–1870-х років; національне відродження наприкінці XIX ст.		1	1			
Тема 3. Утворення Української Народної Республіки (УНР) та Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).		1	1			3
Тема 4. Україна в боротьбі за державну незалежність на початку XX ст.		1	1			3

Тема 5. Соціально-економічний і політичний розвиток України на початку ХХ ст.		1	2			2
Тема 6. Україна у 1920–1930-х роках; підготовка та перебіг Другої світової війни на українських землях.		1	2			3
Тема 7. Історія Української РСР у 1945–1985 рр.		2	1	3		3
Тема 8. Становлення та розвиток незалежної України.		1	2			3
Тема 9. Національно-державне відродження України у сучасний період.		2	1			3
Разом за освітнім блоком 2		12	12	3		23
Усього годин	90	24	24	6		36

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ до курсу історії України: предмет, завдання, значення та основи періодизації історичних процесів	1
2	Найдавніші цивілізації на території сучасної України	1
3	Витоки слов'ян та особливості їх розселення на території Європи	1
4	Становлення Київської Русі та період її розквіту. Галицько-Волинське князівство	2
5	Українські землі під іноземним пануванням (XIV – перша половина XVI ст.): формування козацтва та розвиток національно-визвольного руху	3
6	Українські землі у XVII–XVIII ст.: Національно-визвольна війна, відродження державності та соціально-політичні процеси	4
7	Українські землі у складі Російської та Австро-Угорської імперій у XIX ст.	2
8	Скасування кріпосного права, реформи 1860–1870-х рр. та національне відродження в Україні наприкінці XIX ст.	1
9	Україна на початку ХХ ст.: соціально-економічний і політичний розвиток та боротьба за державну незалежність	3
10	Україна у 1920–1930-х рр.: соціально-політичні процеси та українські землі в період підготовки і перебігу Другої світової війни	2
11	Історія Української РСР у 1945–1985 рр.	1
12	Становлення та розвиток незалежної України: національно-державне відродження у сучасний період	3
	Усього годин	24

6. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Київська Русь за часів роздробленості	3
2	Україна напередодні та в період другої світової війни	3
	Усього годин	6

7. Теми для самостійного опрацювання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Археологічні культури на теренах України від доби неоліту до раннього залізного	2
2	Культурний розвиток середньовічної України: Київська Русь і Галицько-Волинське князівство	2
3	Особливості розвитку української культури у литовську добу XIV-XVII ст.	3
4	Українська культура в козацько-гетьманську добу	3
5	Українське національно-культурне відродження XIX ст.	3
6	Культура Західної України в період відродження	3
7	Культура України XX ст.	2
8	Україна у період Першої світової війни	3
9	Культура в радянській Україні	3
10	Період десталінізації, або «хрущовська відлига».	3
11	Період краху радянського режиму, або «перебудова».	3
12	Утвердження та розбудова сучасної України	3
13	Культура України на сучасному етапі	3
	Усього годин	36

8. Індивідуальні та самостійні завдання

Для ефективного засвоєння навчальної дисципліни «Історія України» поряд із лекційними та семінарськими заняттями важливу роль відіграє самостійна робота здобувачів.

Основні форми самостійної діяльності здобувача освіти включають:

1. Ознайомлення з додатковими науковими та навчальними джерелами.
2. Використання довідкової та енциклопедичної літератури.
3. Підготовку до проведення семінарських занять.
4. Опрацювання матеріалу з метою успішного проходження поточного й підсумкового контролю.
5. Виконання індивідуального (самостійного) навчального завдання.

Викладачем подається додаткові теми самостійних занять та завдання, які здобувачі освіти повинні підготувати, спираючись на лекційний матеріал.

9. Методи та форми навчання

Лекції, самостійна робота, розповідь, бесіда, пояснення, лекція-огляд, відео матеріал тощо.

10. Методи та форми контролю

Для визначення рівня знань здобувачів освіти застосовується система формування підсумкової оцінки за освітнім компонентом, що включає дві основні складові:

- результати поточної навчальної діяльності;
- результати діагностики якості знань під час складання екзамену.

Поточна навчальна діяльність передбачає використання накопичувальної (акумулявальної) системи оцінювання, яка дозволяє враховувати рівень засвоєння навчального матеріалу протягом усього періоду вивчення дисципліни. Такий підхід забезпечує систематичний контроль знань, сприяє своєчасному виявленню прогалин у навчанні та стимулює активну участь здобувачів освіти в освітньому процесі.

Система оцінювання знань здобувачів включає кілька рівнів контролю:

Поточний контроль – оцінка знань і вмінь під час опрацювання окремих тем або блоків курсу;

Тематичний контроль – перевірка рівня засвоєння матеріалу після завершення окремих розділів чи тем;

Підсумковий (семестровий або екзаменаційний) контроль – оцінка рівня знань і компетентностей здобувачів на завершальному етапі курсу, що дозволяє сформулювати остаточну підсумкову оцінку.

Застосування комбінованої системи оцінювання забезпечує комплексну та об'єктивну оцінку знань здобувачів, стимулює регулярне навчання,

розвиток критичного мислення та формування практичних умінь, необхідних для подальшої професійної діяльності.

З метою стимулювання активної участі здобувачів освіти у навчальному процесі протягом усього семестру та для забезпечення більш об'єктивного оцінювання знань, у КМАТ застосовується накопичувальна система оцінювання. Вона дозволяє враховувати результати поточного контролю на різних етапах навчання, зменшуючи вплив випадкових факторів на підсумкову оцінку та сприяючи систематичному засвоєнню навчального матеріалу.

У рамках цієї системи оцінюється:

- участь та активність на семінарських заняттях;
- результати індивідуальної та самостійної роботи;
- інші компоненти поточного контролю з відповідного освітнього компоненту.

Протягом всього навчального блоку результати здобувачів освіти постійно накопичуються, що дозволяє формувати об'єктивну сумарну оцінку. Ця оцінка слугує підставою для підсумкового оцінювання та дає комплексне уявлення про рівень знань, умінь і компетентностей, досягнутих здобувачем освіти в процесі вивчення матеріалу.

Оцінювання знань у КМАТ проводиться за трьома шкалами:

Національна шкала: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно».

Шкала ECTS: A, B, C, D, E, FX, F.

100-бальна шкала, яка використовується для розрахунку оцінки за накопичувальною системою.

Кожна оцінка за 100-бальною шкалою автоматично конвертується у національну шкалу та шкалу ECTS згідно з затвердженою таблицею відповідності. Це забезпечує прозорість та об'єктивність оцінювання, а також уніфікацію результатів для внутрішнього та міжнародного академічного.

11. Оцінювання результатів навчання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	За шкалою ECTS	За національною системою	Характеристика знань, умінь і навичок здобувача освіти
90 - 100	A	відмінно	Здобувач освіти виявляє глибокі системні знання з усіх тем курсу, вільно володіє поняттєво-категоріальним апаратом, демонструє аналітичне мислення, здатність самостійно узагальнювати матеріал, формулювати власні висновки.

			Виконує всі завдання повністю, грамотно, логічно й творчо.
82-89	B	дуже добре	Має повні знання з курсу, здатен логічно, послідовно викладати матеріал, робити узагальнення, аналізувати та порівнювати факти. У виконанні завдань можливі незначні неточності, що не впливають на якість результату.
74-81	C	добре	Продемонстровано достатній рівень знань, розуміння основних понять і закономірностей дисципліни. Здобувач уміє застосовувати знання на практиці, але аналіз і аргументація не завжди є глибокими або системними.
64-73	D	задовільно	Здобувач володіє фрагментарними знаннями основного матеріалу, демонструє поверхневе розуміння окремих тем. Виконує завдання з допомогою викладача або допускає систематичні помилки в термінології чи логіці викладу.
60-63	E	достатньо	Знання мінімальні, відтворює матеріал переважно репродуктивно, без вміння аналізувати та узагальнювати. Практичні й теоретичні навички розвинені слабо.
35-59	FX	незадовільно	Здобувач освіти не засвоїв значну частину матеріалу, не орієнтується у базових поняттях і категоріях, не може самостійно виконати завдання без суттєвої допомоги викладача.
0-34	F	незадовільно	Здобувач не володіє основними знаннями з ОК, не здатен відтворити базові поняття, не виконав навчальні завдання, не проявляє інтересу до опанування матеріалу.

Розподіл балів за видами навчальної діяльності здобувачів освіти

Максимальна кількість балів за освітній компонент становить **100 балів**, з яких **60 балів** відводиться на поточний контроль та **40 балів** – на підсумковий контроль (екзамен).

Поточний контроль (60 балів):

1. **Освітній блок 1** (9 теми) – оцінювання участі в обговоренні теоретичних питань, відповідей на заняттях та участі в дискусіях. Максимальна кількість – **9 балів** (по 1 балу за кожну тему).
2. **Освітній блок 2** (9 тем) – оцінювання участі в обговоренні теоретичних питань, відповідей на заняттях та участі в дискусіях. Максимальна кількість – **9 балів** (по 1 балу за кожну тему).
3. **Практичні заняття** (11 тем) – оцінювання виконання практичних завдань, активності під час занять, обговорення та аналізу навчального матеріалу. Максимальна кількість – **22 бали** (по 2 бали за кожну тему).
4. **Семінарські заняття** (2 теми) – оцінювання доповідей, презентацій, участі в обговореннях та дискусіях. Максимальна кількість – **7 бали** (по 3.5 бали за кожну тему).
5. **Самостійна робота** (13 тем) – оцінювання якості опрацювання навчального матеріалу та виконання індивідуальних завдань. Максимальна кількість – **13 балів** (по 1 балу за кожну тему).

Підсумковий контроль (екзамен) – 40 балів.

Загальна підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається як сума балів, отриманих за результатами поточного та підсумкового контролю, та становить **100 балів**.

12. Питання до екзамену

1. Які джерела висвітлюють історію українських земель до середини XIII ст.?
2. Які етапи розвитку ранніх суспільств на території України: палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, ранній залізний вік?
3. Які античні міста-держави існували на Північному Причорномор'ї та який був їхній вплив на місцеве населення?
4. Який вплив на українські землі мали кіммерійці, скіфи та сармати?
5. Звідки походять слов'яни та як вони розселилися на українських землях?
6. Як формувалася Київська Русь і що стало основою її державності?
7. Які особливості суспільно-політичного устрою Київської Русі XI – початку XII ст.?
8. Які досягнення культури Київської Русі у IX–XIII ст.?
9. Як монголо-татарські завоювання вплинули на українські землі?

10. Як відбувалося об'єднання українських земель у складі Галицько-Волинського князівства?
11. Яку роль відігравала держава Данила Галицького у Центрально-Східній Європі?
12. Які політичні та економічні особливості Галицько-Волинського князівства в XIII–XIV ст.?
13. Як українські землі інтегрувалися до складу Великого князівства Литовського у XIV – першій половині XVI ст.?
14. Який вплив політичних союзів між Литвою та Польщею мав на українські території?
15. Які чинники сприяли виникненню українського козацтва?
16. Як утворилася Запорізька Січ і яку роль вона відігравала до середини XVII ст.?
17. Що стало причиною національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького?
18. Які етапи та наслідки мало повстання українського народу середини XVII ст.?
19. Яким був зміст Переяславської ради 1654 року і як вона вплинула на Україну?
20. Які події та наслідки мала українсько-польська війна 1649–1653 рр.?
21. Якими були основні напрямки політики Богдана Хмельницького всередині країни та за її межами?
22. Яку мету переслідував Гадяцький трактат за часів гетьманства Івана Виговського?
23. Чому відбувся розкол козацької держави під час гетьманства Юрія Хмельницького?
24. Що таке «Руїна» і які історичні наслідки цього періоду?
25. Якою була роль гетьманства Петра Дорошенка у спробах об'єднання України?
26. Діяльність Івана Мазепи та Пилипа Орлика на зламі XVII–XVIII ст.
27. Як змінювався адміністративний устрій українських земель під Російською та Австрійською імперіями?
28. Запорізька Січ у XVII–XVIII ст.: територія, населення, економіка.
29. Військовий та адміністративний устрій Гетьманщини та політика царської Росії.
30. Яким чином ліквідувалася автономія Гетьманщини?
31. Які основні тенденції соціально-економічного розвитку українських земель у XVII–XVIII ст.?

32. Архітектура та мистецтво України у XVI–XVII ст.: основні напрями розвитку.
33. Стан освіти та науки в Україні XVI – першій половині XVII ст.
34. Соціально-політичне становище українських земель під Російською імперією у XVII–XVIII ст.
35. Стан українських земель під владою Речі Посполитої в той період.
36. Слобідська Україна: населення, територія та економіка.
37. Розвиток Галичини, Буковини та Закарпаття у другій половині XVIII ст.
38. Західноукраїнські землі в складі Австрії кінець XVIII – перша половина XIX ст.
39. Соціально-економічне становище українців в Австро-Угорщині XIX – початку XX ст.
40. Порівняння національного відродження Наддніпрянщини та Галичини у першій половині XIX ст.
41. Революційні та опозиційні рухи в Україні першої половини XIX століття.
42. Кирило-Мефодіївське товариство: основні ідеї та ключові діячі.
43. Причини та напрямки української еміграції XIX–XXI ст.
44. Порівняння політики Російської та Австрійської імперій щодо українців у XIX – початку XX ст.
45. Українська культура: друга половина XIX – початок XX століття.
46. Русофіли та народовці: вплив на політичне життя Галичини.
47. Українські політичні партії Галичини: ключові програми та діяльність.
48. Еволюція української історичної науки у XIX – на початку XX ст.
49. Демографічні зміни в Україні кінця XIX – початку XX ст.
50. Вплив Першої світової війни на українські землі.
51. Етапи державотворення під час української національної революції 1917–1920 рр.
52. Роль Української Центральної Ради у становленні державності та її внутрішня й зовнішня політика у 1918 р.
53. Відродження і занепад Української Народної Республіки в часи Директорії.
54. Створення Західноукраїнської Народної Республіки та збройний конфлікт з Польщею у 1918–1919 роках.
55. Причини поразки української революції 1917–1920 рр. та її історичне значення.
56. Політика більшовиків щодо економіки та національних питань у 1920-х рр.
57. Політичне становище та національні рухи у Західній Україні 1919–1939 рр.
58. Процес включення України до складу СРСР.
59. Форми та наслідки соціалістичної модернізації в радянській Україні.

60. Голодомор 1932–1933 рр. та його відображення в історичній пам'яті народу.
61. Розвиток української культури в 1920–1930-х роках.
62. Процес радянзації Західної України (1939–1941 рр.).
63. Україна під час Другої світової війни та на початку повоєнного відновлення.
64. Становлення післявоєнного сталінського режиму в Україні 1945–1953 рр.
65. Діяльність українського національного руху під час війни та у перші повоєнні роки.
66. Основні тенденції соціально-економічного та політичного розвитку України у 1950-х – першій половині 1980-х рр.
67. Рух дисидентів і захисників прав людини в Україні в 1960–1970-х роках.
68. Відновлення незалежності України на тлі розпаду СРСР.
69. Політичний розвиток України у період незалежності.
70. Соціально-економічний розвиток незалежної України.
71. Зовнішня політика сучасної України та розвиток української діаспори.
72. Національно-державне відродження України у сучасний період.
73. Соціально-економічні та політичні процеси в Україні на початку 2000-х рр.
74. Причини та наслідки Помаранчевої революції.
75. Події Євромайдану 2013–2014 рр., Революція Гідності та анексія Криму.
76. Гібридна війна та бойові дії на сході України, соціально-економічні зміни після 2014 р.
77. Наслідки війни на сході України 2014–2021 рр.
78. Децентралізаційні реформи та зміни у 2014–2021 рр.
79. Значення повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році для України.
80. Підтримка України міжнародними організаціями після 2022 року.
81. Основні політичні та економічні події 2023–2025 рр.
82. Значення вступу України до ЄС та НАТО для країни.
83. Євроінтеграційний поступ України та початок повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 р.
84. Культурно-інтелектуальний розвиток України на зламі XX–XXI ст.

13. Методичне забезпечення

Навчально – методичний комплекс освітнього компонента:

Основу комплексу навчально-методичного забезпечення вивчення освітнього компоненту складають:

- навчальна та робоча програми з відповідного освітнього компоненту;
- конспекти лекцій, що містять структурований виклад навчального матеріалу;
- завдання для самостійної роботи, спрямовані на закріплення знань, розвиток аналітичного та критичного мислення;

- підручники та навчальні посібники, зазначені у затвердженому списку літератури;
- інформаційні ресурси, включаючи електронні бази даних, наукові публікації та інші джерела, що забезпечують доступ до сучасних знань та методичних матеріалів.

Комплексне використання цих елементів забезпечує всебічне засвоєння знань, розвиток практичних умінь та формування ключових компетентностей здобувачів освіти, необхідних для успішної професійної діяльності.

14. Рекомендована література

Основна

1. Грушевський М. І. Історія України-Руси. В 11 т. – К., Наукова думка, 1991–1998.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. В 2 т. – К., Глобус, 1991. Т.1 – 238 с.; Т.2 – 349 с.
3. Геродот. Історія в 9 книгах. Кн. IV. Мельпомена. Переклад, передмова та примітки А.О.Білецького. – К., 1993.
4. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К., Дніпро, 1994. – 272 с.
5. Історія України. За ред. В. А. Смолія. 3-тє вид., доп. й перероб. – К., Альтернативи, 1997. – 471 с.
6. Баран В. Давні слов'яни. В. Баран. Україна крізь віки. В 15 т. – Т.3. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 335 с.
7. Борисенко В. Й. Курс української історії. З найдавніших часів до ХХ ст. – К., Либідь, 1998. – 615 с.
8. Універсали Богдана Хмельницького. 1648–1657. За ред. В. А. Смолія. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 381 с.
9. Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. Україна крізь віки. Т.8. – К., Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 304 с.
10. Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923. Документи і матеріали. У 5 т. Укл. О. Ю. Карпенко, К. П. Мицан. – Т.1. – Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2001. – 584 с.
11. Україна в ХХ столітті. Збірник документів і матеріалів. Упоряд. А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. Ю. Король та ін. – К., Вища школа, 2000. – 351 с.
12. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Граб'янки. Укл. та перекл. В. Кречотень, В. Шевчук, Р. Іванченко. – К., Дніпро, 2006. – 976 с.
13. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах. Упоряд. С. Павленко. – К., Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. – 1144 с.
14. Барановська Н. Чорнобильська трагедія. Нариси з історії. – К., Інститут історії України, 2011. – 254 с.

15. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.). – К., Інститут історії України, 2013. – 347 с.
16. Васильєв В. Політичне керівництво УРСР і СРСР: динаміка відносин центр-субцентр влади (1917–1938). – К., Інститут історії України, 2014. – 376 с.
17. Кульчицький С. Український Голодомор в контексті політики Кремля початку 1930-х рр. – К., Інститут історії України, 2014. – 208 с.
18. Загребельний І. Майдан. Хроніки недореволюції. – К., Арт-Прес, 2014. – 320 с.
19. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – Т.3 (1651–1654 рр.). Упоряд. О. Ю. Мицик. – К., 2014. – 424 с.
20. Винницький М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності. – Львів, Видавництво Старого Лева, 2021. – 424 с.
21. Нариси з історії України / І. Смешко. – К., Саміт-книга, 2020. – 104 с., ілл.
22. Мічені війною. Новосанжарці на полях Першої світової 1914–1918 рр. Клюсово-Зачепилівська волость: монографія / Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. – 396 с.
23. Військо Запорозьке Низове: козацька абетка, документи, козацькі прислів'я і пісні / І. Вановська, С. Коломоєць, С. Петков, Є. Хан. – К., 2024. – 220 с.
24. Матеріали Всесвітнього конгресу дослідників Голодомору-геноциду українців, приуроченого до 90-х роковин пам'яті українців, знищених у 1932–1933 рр. комуністичним тоталітарним режимом. – К., Видавництво Ліра-К, 2024. – 420 с.
25. Історія України без міфів: Генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень / І. Вановська, М. Караїванов, О. Коломоєць, С. Коломоєць, С. Петков, Б. Попков. – К., Ліра-К, 2024.
26. Харук А. Оборонні війни Польща 1939 – Україна 2022–2023: монографія. – Львів, НАСВ, 2024. – 269 с.
27. Колектив авторів. Стратегічні комунікації в умовах війни: погляд від волонтера до науковця. – Київ, 2025.
28. Нариси з історії України. 2-ге вид. / В. Сергійчук. – К., 2025. – 660 с.
29. Гирич І. Україна ставала українською : громадсько-політичне життя на підросійській Україні ХІХ – поч. ХХ ст. / Ігор Гирич. — Київ : Кліо, 2024. — 192 с.
30. Мокрик Р. Бунт проти імперії : українські шістдесятники / Родомир Мокрик. — Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2023. — 416 с.

31. Коваль Р. Здолати Росію. Хроніка падіння імперії зла. Кінець 1980-х – початок 1990-х років / Роман Коваль. — Київ : Markobook, 2023. — 576 с.
32. В'ятрович В., Зінченко О., Майоров М. Війна і міф. Невідома Друга світова / Володимир В'ятрович, Олександр Зінченко, Максим Майоров. — Харків : КСД, 2024. — 272 с.

Додаткова

1. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кін. XIV до сер. XVII ст. (Волинь і Центральна Україна) / Н. М. Яковенко. – К.: Генеза, 1993. – 185 с.
2. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII ст. (Причини і початок Руїни) / Т. Яковлева. – К.: Основи, 1998. – 448 с.
3. Смолій В. А. Історія України: Давні часи та середньовіччя / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Освіта, 2001. – 270 с.
4. Чухліб Т. В. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713) / Т. В. Чухліб. – К.: Видавничий дім “Києво-Могилянська Академія”, 2004. – 288 с.
5. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західноукраїнської Народної Республіки (листопад 1918 – квітень 1920 рр.) / Р. В. Тимченко. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2013. – 347 с.
6. Смолій В. А. Богдан Хмельницький / В. А. Смолій, В. С. Степанков. – К.: Арій, 2013. – 656 с.
7. Рубльов О. Органи етнополітичного регулювання в контексті політики коренізації: український досвід / О. Рубльов, Л. Якубова. – К.: Інститут історії України, 2014. – 406 с.
8. Букет Є. 30 війн із Заклятим сусідом. - Київ: Видавництво Марка Мельника, 2023. - 304 с.
9. Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022-24.02.2023). У 4-х кн. – Кн. I / Голова робочої групи: В. Залужний; Робоча група: М. Забродський, Є. Мойсюк, С. Шаптала, В. Бідний, Р. Гузь, Д. Комаров, С. Косач, І. Косяк, В. Куравський, А. Мирончук, О. Паламарчук, Л. Скуріневська, С. Таранець, О. Ткачук, С. Ушаков, С. Хлонь, Т. Баротов, О. Боков, М. Крет, О. Гапоненко, І. Патриляк, С. Сівков, Д. Ведула, А. Коваль, М. Ковальчук, М. Любашенко, О. Пагіря, О. Полтораков, М. Таран. Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України та Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. – 270 с.
10. Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022-24.02.2023). У 4-х кн. Кн. II / Голова робочої групи В. ЗАЛУЖНИЙ. Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України,

Генеральний штаб Збройних Сил України, Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 198 с.

11. Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022-24.02.2023). У 4-х кн. Кн. III / Голова робочої групи В. ЗАЛУЖНИЙ. Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 198 с.

12. Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022-24.02.2023). У 4-х кн. Кн. IV / Голова робочої групи В. ЗАЛУЖНИЙ. Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 267 с.

Internet-ресурси

1. Інститут історії України - <http://history.org.ua/uk>

Авторські публікації у періодичних наукових виданнях, що включені до переліку фахових видань України та до наукометричних баз

2. https://eco-science.net/wp-content/uploads/2023/06/06.23._topic_Volodymyr-S.-Mykhailov-Valentyna-V.-Yefimova-Valentyna-V.-Nadilko-59-68-1.pdf

2. <http://habitus.od.ua/50-2023>

3. <http://www.aphn-journal.in.ua/65-2023>

4. <http://habitus.od.ua/51-2023>

5. <http://www.aphn-journal.in.ua/66-2023>

6. <http://www.aphn-journal.in.ua/79-2024>

7. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/253>

8. <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/337>

9. <https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/1678>

10. <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/27245>

11. <https://kau.com.ua/prohrama-xviii-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-ukraina-v-umovakh-hlobalnykh-vyklykiv/>

12. kraina-v-umovakh-hlobalnykh-vyklykiv/